

О.Иброҳимов, Ч.Иброҳимов, Б.Саидкаримов

МУСИҚИ

**Китоби дарсӣ барои донишомӯзони синфҳои
4-уми мактабҳои таълими миёнаи умумӣ**

Нашри шашуми аз нав коркарда ва такмилдодашуда

*Вазорати таълими халқи Республикаи Ўзбекистон
ба нашр тавсия кардааст*

Хонаи эҷодии таъбу нашри ба номи Фафур Фулом
Тошканд – 2017

УЎК 78 (075)
КБК 74.268.58
И14

*Аз ҳисоби маблағҳои Бунёди мақсадноки китоби
республика чоп шудааст*

М у қ а р р и з о н :

Г. Дадабоева – методисти шуъбаи мусиқӣ, санъат, таълими меҳнат, камолоти ҷисмонӣ ва саломатии Маркази таълими республика;

О. Абдуллаева – мудири кафедраи оҳангсозӣ ва навозандагии ҚДЎз, профессор;

Р. Худоёрова – омӯзгори фанни маданияти мусиқии мактаби таълими миёнаи рақами 277-юми ноҳияи Сергелии шаҳри Тошканд.

Иброҳимов О. ва диг.

Мусиқӣ: китоби дарсӣ барои донишомӯзони синфҳои 4-уми мактабҳои таълими миёнаи умумӣ. Нашри шашуми аз нав коркарда ва такмилдодашуда. О.Иброҳимов ва диг. – Т.: Хонаи эҷодии таъбу нашри ба номи Фафур Фулом. 2017. – 112 саҳифа.

1.1.2 Ҳаммуаллифон

УЎК 78 (075)
КБК 74.268.58

ISBN 978-9943-4916-8-7

© **О.Иброҳимов**
© **Хонаи эҷодии таъбу нашри ба номи Фафур Фулом, 2017**

ПЕШГУФТОР

Донишомӯзони азиз! Ҳар як халқ оҳангу наво ва таронаҳои дилангези худ, яъне мусиқии миллии худро дорад. Мусиқии халқӣ сарвати маънавиамон мебошад, ки аз санҷишҳои зиёди чандинасра гузашта, дар қалби мо ҷой гирифтааст.

Созҳои мусиқии гуногун ва навоҳои миллии аз онҳо садодиханда бошад, ана ҳамин қисми ҷудонашавандаи санъати маънавии мо мебошад.

Китоби дарсии дар дасти шумо буда ба хотири баҳраманд гардонидани шумо аз ҳамин зебогии маънавӣ ва сарвати бебаҳо навишта шудааст.

Дар он бо тарзи зиндагонии халқ, сурудҳои бо ҷаъолияти меҳнатӣ ва маросимҳову идҳои гуногун вобаста буда, оиди созҳои мусиқии милли маълумот мегиред, сурудҳои таронаҳои нодирро мешунавед ва сурудани баъзеи онҳоро меомӯсед. Инчунин, бо сурудҳои оҳангсозон ва композиторони Ўзбекистон шинос мешавед, ки онҳо махсус барои шумоён, донишомӯзони азиз, эҷод кардаанд.

Аломатҳои шартии зеринро дар ёд доред:

— мусиқӣ гӯш кардан.	— саводи мусиқӣ.
— машқҳои шифоӣ.	— хониши мустақилона.
— суруд хондан.	— савол ва супоришҳо.
— бо нота сароидан.	

ГИМНИ ДАВЛАТИИ РЕСПУБЛИКАИ ЎЗБЕКИСТОН

Шеъри **Абдулло Орипов**
Оҳанги **Мутал (Мутаваккил) Бурҳонов**

Тантанавор

1. Ser- qu- yosh, hur o'l- kam, el-
ga baxt, na- jot, Sen o'- zing do'st-lar-ga yo'l-dosh, meh-ri-
bon! Meh-ri- bon! Yash-na- gay to a- bad il-
mu fan, i- jod, Shuh-ra-ting por - la- sin to- ki bor ja-
hon! OI- tin bu vo- diy-lar - jon O'z-be kis-
ton, Aj- dod- lar mar-do- na ru- hi sen- ga yor! U-lug'
xalq qud-ra-ti jo'sh ur- gan za-mon, O- lam- ni mah- li-yo ay- la-

1.
gan di- yor! 2. Bag'- ri

2.
gan di- yor!

Serquyosh, hur o'lkam, elga baxt, najot,
 Sen o'zing do'stlarga yo'ldosh, mehribon!
 Yashnagay to abad ilmu fan, ijod,
 Shuhrating porlasin toki bor jahon!

Naqarot:

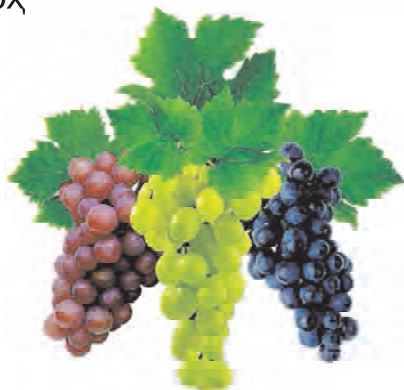
Oltin bu vodiylar — jon O'zbekiston,
 Ajdodlar mardona ruhi senga yor!
 Ulug' xalq qudrati jo'sh urgan zamon,
 Olamni mahliyo aylagan diyor!

Bag'ri keng o'zbekning o'chmas iymoni,
 Erkin, yosh avlodlar senga zo'r qanot!
 Istiqlol mash'ali, tinchlik posboni,
 Haqsevar, ona yurt, mangu bo'l obod!

Naqarot:

Oltin bu vodiylar — jon O'zbekiston,
 Ajdodlar mardona ruhi senga yor!
 Ulug' xalq qudrati jo'sh urgan zamon,
 Olamni mahliyo aylagan diyor!

Тирамоҳ

ЭҶОДИЁТИ ШИФОҶИИ ХАЛҚӢ ВА СОЗҶОИ МУСИҚӢ

ДарсҶои 1–2. СУРУДҶОИ ХАЛҚӢ

Қисми зиёди эҷодиёти шифоҶи халқҶои тоҷику ўзбекро сурудҶо ташкил медиҳанд. Ин сурудҶо аз ҷиҳати мавзў ва мазмун гуногун буда, тарзи зиндагонӣ ва ҳаёти халқро ифода мекунанд. Дар баробари ин, дар сурудҶо меҳру муҳаббати одамон нисбат ба Модар-Ватан, табиат, муҳити атроф, оила ва ёру дўстон акс ёфтааст.

СурудҶои халқӣ аввалин бор аз ҷониби деҳқонҶо, ҳунармандон, хизматчиён ва донишмандони аз байни халқ баромада дар вазъиятҶои гуногун бофта ва суруда шудаанд.

Баъзан дар ҳолатҶои гуногун номҶои онҶо ба мо номаълуманд, чунки суруди нав эҷод (бофта) шуда, одатан навишта гирифта нашудааст, балки ба тарзи шифоҶӣ гуфта шуда, аз як гўянда ба гўяндаи дигар, аз падар ба фарзанд, аз бобоён ба наберагон гузашта, дар байни халқ паҳн шудааст.

Ба ҳамин тарз, сурудҳои халқӣ аз аҷдод ба авлод ҳамчун мероси маънавӣ то ба мо омада расидааст.

Сурудҳои халқиро аз рӯи мазмун ва вазъияти гуфтан ба навъҳои «Сурудҳои меҳнатӣ», «Сурудҳои маросими оилавӣ (тӯй)», «Сурудҳои мавсимӣ» ва «Сурудҳои бачагона» ҷудо кардан мумкин аст. Ба ғайр аз ин, дар вақти истироҳати маданӣ, сурудҳои сароидашаванда ба мисли лапар (бадеҳа), ялла ва ашӯла дар байни халқ ба таври васеъ паҳн шудааст.

СУРУД

Сурудҳо бештар дар асоси бандҳои шеърӣ 7 ё 8 ҳиҷодор (беҷӯршаванда) гуфта мешавад. Дар ин мисраҳои нақароти махсуси дар байни бандҳо такрорёбанда вучуд надорад.

ОҲ, ЛАЙЛИ (ОҲ, ЛАЙЛӢ)

Чаккон, шодон

Том бо-ши- да то- ғо- ра, Тан-дир тӯ- ла зо- ғо- ра,
зо- ғо- ра- ни ё- пол- май (ўр- тоқ)
Чо - ли кам- пир о - во - ра.

Ба жанрҳои суруду таронаҳои бачагона «Уворию-уворӣ», «Бойчечак», «Турна қатор меояд», «Се духтаракон будем», «Бузакам қигӣ-қигӣ», «Олатой», «Чуввара қайнайди» ва «Аз бом тароша афтид»-ро мисол овардан мумкин аст.

🕒 **ТОМДАН ТАРАША ТУШДИ (АЗ БОМ ТАРОША АФТИД)**

Миёна

Том-дан та - ра - ша туш-ди, зул - фим я - ра - ша туш-ди,
 а - чам - га қўй-ган ош - ни Шод - мон я - ла - қи ич - ди.
 Шод-мон я-ла - қи- ни қув-лаб-қув-лаб кет-яп-сам, йўл-дан қам-чин
 то- пиб ол- дим. Қам-чин-ни а-кам-га бер-дим, а-кам мен-га рў-
 мол бер-ди, рў-мол- ни қиз- га бер- дим қиз мен-га
 дон бер -ди, Дон-ни то- вуқ -қа бер-дим, то-вуқ мен-га ту-
 хум бер- ди. Ту- хум- ни ў- чоқ- қа қўй- дим, тақ эт - ди,
 пақ эт - ди, ик - ки қў-зим бо- қиб қол - ди.

Намудҳои сурудҳоро эҷодкорони мусиқӣ, оҳанг-соз ва композиторон ҳам эҷод мекунанд. Дар ин ҳол онҳо ба анъанаҳои халқӣ эҷодкорона муносибат мекунанд. Сурудҳое, ки ба қалами композиторон мансубанд, аз сурудҳои халқӣ фарқ карда, аз бисёр овоз будан, яъне ду, се ва ҳатто бо чор овоз барои сароидан муайян карда шуданаш мумкин. Аз ҳамин сабаб ҳам чунин сурудҳо аз ҷониби бисёриҳо дар ҷамоагӣ (хор) хонда мешавад. Суруди «Ба шафтолу саволам»-и композитор Надим Норхӯчаев, шеъри Пӯлод Мӯъмин ба мисли сурудҳои халқӣ, дар асоси бандҳои шеърии ҳафт ҳиҷодор сароида мешаванд. Дар баробари ин, дар он асбобҳои ҷўрнавозӣ ҳам истифода мешаванд.

Сароидани ин суурдро бо ёрии омўзгоратон ёд гиред. Барои ин аввал машқҳои зеринро гуфта, овозатонро соз (дуруст) кунед:

▲ Машқҳои шифоҳӣ

The image shows three staves of musical notation for vocal exercises. The first staff is labeled 'a)' and 'б)' and contains a sequence of notes with accents. The second staff is labeled 'в)' and 'г)' and contains a sequence of notes with accents. The third staff contains a sequence of notes with accents.

△ ШАФТОЛИГА САВОЛИМ (БА ШАФТОЛУ САВОЛАМ)

Шеъри П. Мўъмин

Оҳанги Н. Норхўҷаев

Шодон

Шаф- то -лим, оҳ, шаф- то- лим, оҳ, шаф- то -лим, оҳ, шаф-то- лим,
Қи- зи - лу оқ, қи- зи- лу оқ, қи- зи- лу оқ
шаф - то - лим. Ҳам- ма мен- дай се- ва- ди,
Пеш - ган - да ма- за бо- лим. Шаф- то- лим.
Шаф- то- лим.

Шафтолим, оҳ, шафтолим,
(оҳ),
Қизил-у оқ шафтолим.
Ҳамма мендай севади,
Пишганда маза болим,
Шафтолим...

Аста айтиб берақол,
Сени топган қай олим?
Индамади шафтолим,
Қийин экан саволим,
Шафтолим.

БА ЁД ОВАРДАНИ ШАКЛҲОИ МУСИҚИИ ОДДӢ (СОДДА). ШАКЛИ БАНД

Ҳар як асари мусиқӣ ба сохти муайяни худ соҳиб аст. Чунин сохти онро шакли мусиқӣ меноманд. Шаклҳои мусиқӣ аз рӯйи бо кадом жанр офарида шудани асарҳо ва хурдию калониашон гуногун мешаванд. Шаклҳои мусиқии оддиро бештар дар сурудҳои халқӣ дидан мумкин аст.

Сурудҳои халқӣ одатан, дар шакли банд мешаванд. Ин шакл аз чор мисраъи шеърӣ ва аз чор оҳанги ба он мувофиқ таркиб меёбад. Ба ин, суруди «Оҳ, лайлӣ»-и дар боло оварда шуда мисол мегардад. Инчунин, барои эҷоди мусиқии халқӣ, шакли банди нақаротнок низ вомехӯрад, ки дар он дар байни ҳар як банди мисраъҳои шеърӣ тағйирёбанда нақароти меомадагӣ бетағйир такрор шуда меистад. Ин гуна шаклҳо асосан ба жанри сурудҳои ялла хос аст.

1. Кадом намудҳои сурудҳои халқиро медонед?
2. Муаллифи суруди «Ба шафтолу саволам» кист?
3. Суруди «Ба шафтолу саволам»-ро аз ёд кунед.

Дарси 3. СУРУДҲОИ МЕҲНАТӢ

Сурудҳои меҳнатӣ — сурудҳое мебошанд, ки аз тарафи халқи оддӣ ҳангоми ҷуфтрунӣ, ҳосилғундорӣ, осиебкашӣ, бофтани матоъҳо эҷод ва суруда шудаанд.

Дар навбати худ сурудҳои меҳнатиро ба гурӯҳҳои зерин тақсим намудан мумкин аст: сурудҳои косибӣ (хунармандӣ), сурудҳои деҳқонӣ ва сурудҳои чорводорӣ.

Махсусан, сурудҳои деҳқонӣ вобаста ба мавсими худ гуногун мешаванд. Чунончи, ҳангоми рондани ҷуфт, ғунучини ҳосил деҳқонон сурудҳои таронаҳо мехонданд. Масалан, агар дар байни халқи ўзбек суруди «Хуб ҳай кун» маъмул бошад, дар байни мардуми тоҷик, суруди «Майдаё, майда» дар мавсими ғунучини ҳосил хонда мешавад.

ХЎП ХАЙДА (ХУБ ХАЙ КУН)

Тези миёна

Хўп ҳай- да -ё хўп ҳай - да, хир- мон -ни қил - гил май - да,
Хир - мон -ни қил -ма-санг май-да сен- лар - га ти - ним қай-да.

МАЙДАЁ МАЙДА

Майда-майда хирманаме,
Майдаё, майдаё!
Коҳаш ба ту фойдаё,
Майдаё, майдаё!

Сурудҳои косибӣ — ҳангоми бофтани қолин, дӯхтани тоқӣ ва чархресӣ эҷод шудаанд.

Дилакам зардоб шуд аз чақ-чақи бофандагӣ,
Чашмакам пуроб шуд аз риштаҳои кандагӣ.

Аз саҳар то шом почак мезанам дар чаҳ-чаҳак,
Қоматам дар тоб шуд аз қору бори зиндагӣ.

УРЧУҚ

Миёна

Э- шик ол -ди - да қум - лоқ, ме- нинг и -пим ю-ма - лоқ,
Э- лак и - чи - да ке - пак, ме- нинг ип -ги - нам и - пак.

Дар сурудҳои композиторон баъзан пас аз бандҳои шеър нақаротҳо низ истифода мешаванд. Аз ҷумла, суруди «Болалик» («Бачагӣ») - и композитор Хуршеда Ҳасанова дорои чунин шакл мебошад. Дар ин агар бандҳои сурудро яққохон сарояд, нақаротаҳо ҳам яққоя иҷро мекунанд. Ин сурудро шумо низ ба ҳамин тарз сарояд.

БОЛАЛИК (БАЧАГӢ)

Шеъри **Дилнур**

Оҳанги **Х.Ҳасанова**

Миёна

Қан-дай гў-зал, ши-рин-дир бо- ла- лик,
Ун-да биз-лар до- и- мо қо- лай- лик.
Қу-вонч-лар-га о- лам - ни тўл- ди- риб,
Эр-так-лар-да юр- ган - дек бў- лай- лик.

Ку-ёш ҳам нур со - чар биз- лар- га,
 Шўх-шо-дон ў- ги - лу қиз- лар- га.
 Ос-мон-нинг бағ- ри - да яй - рай-
 лик, бор бўл-син бо - ла - лик.

Қандай гўзал, шириндир болалик,
 Унда бизлар доимо қолайлик.
 Қувончларга оламини тўлдириб,
 Эртақларга юргандек бўлайлик.

Нақарот:

Куёш ҳам нур сочар бизларга,
 Шўх-шодон ўғилу қизларга.
 Осмоннинг бағрида яйрайлик,
 Бор бўлсин болалик.

Қувонтириб кўзларни ўйнаймиз,
 Табассумсиз ҳеч кимни қўймаймиз.
 Биз бор ерда катталар зерикмас,
 Хурсанд қилиб ҳаммани тўймаймиз.

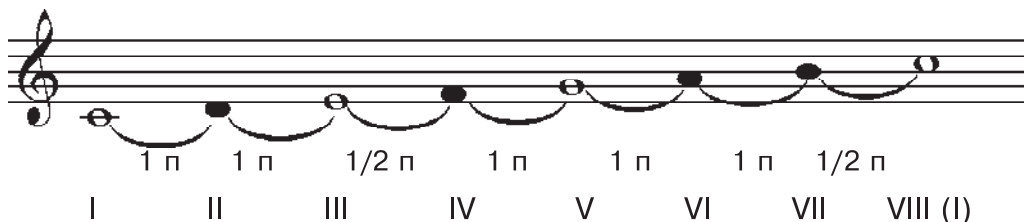
Нақарот:

ПАРДАИ ДО-МАҶОР

Пардаи асосии ёрирасони «до-маҷор» овози «до» мебошад.

Қаторовози маҷории суруди мазкур аз пардаи «до» сар шуда, ба боло ҳаракат карда, ин тавр сохта мешавад:

Агар дар хотир дошта бошед, дар қаторовози маҷор нимпардаҳо дар зинаҳои III ва IV, инчунин, дар байни зинаҳои VII ва VIII (I) ба вучуд меоянд.

Ҳамин тариқ, овозҳои зинаҳои I, III ва V устувор буда, овозҳои зинаҳои II, IV, VI ва VII бошад, ноустувор мебошанд. Суруди «Болалик»-е, ки шумо сароидани онро омӯхтед, ба пардаҳои до-маҷор мисол шуда метавонад.

Мисоли зеринро ба андозаи тактеъи 2/4 дирижёрӣ карда, дар асоси нотаҳо сароед:

ЖИЙДА (САНЧИД)

Шеъри **П. Пўлатов**

Оҳанги **Х. Пўлатов**

Саросема нашуда

Жий-да - жий -да, жон жий- да. Чи -лон жий- да, нон жий- да,

Жон-га да-во а- сал-сан, До- ри - дар-мон, қон жий-да.

- ?! 1.** Оиди чараёни меҳнатӣ чӣ гуна сурудхоро медонед?
2. Шеъри суруди «Болалик» – ро аз ёд кунед.
3. Дар бораи пардаи до-мажор нақл карда диҳед.

Дарси 4. ЛАПАР (БАДЕҲА)

Лапарро ду нафар (ва ё ду гурӯҳи дар рӯ ба рӯи якдигар истода) бадеҳатан, яъне бе тайёрии махсус иҷро мекунанд. Дар он тарафҳо дубайтию рубоихоро яке паси дигар бонавбат дар шакли «саволу ҷавоб» месароянд. Дар байни халқҳои тоҷику ўзбек бадеҳаҳои машҳури «Ҳо, Лайлӣ-Лайлӣ», «Шоҳдухтар, шакардухтар», «Гулпарӣ, райҳонпарӣ», «Бобопирак», «Зар бидеҳ», «Билагузук», «Қоратош» ва «Қилпиллама» аз ҷумлаи чунин лапарҳоянд.

Таронаҳои бачагонаи «Мурғаки парпо ту-ту», «Чӣ газид?», «Бузакам ҷигӣ-ҷигӣ», «Оқ теракми, кўк терак», ки дар бозиҳо иҷро мешаванд, низ хусусиятҳои бадеҳаро дар худ таҷассум кардаанд.

Баъзан ҳангоми бадеҳагӯӣ навои доира, ки дорои хусусияти рақсӣ дорад, ҷўр шуда, барои бонавбат ба рақс даромадани бадеҳагӯён ва таронахонии онҳо низ сабаб мешавад. Лапарҳоро оҳангсозон ва композиторон ҳам эҷод мекунанд. Ба ин суруди рақсии «Биздан сизга ким керак?»-и Мардон Насимов мисол шуда метавонад:

БИЗДАН СИЗГА КИМ КЕРАК (АЗ МО БА ШУМО КҮЙ ЛОЗИМ?)

Шеъри **Я.Қурбонов**

Оҳанги **М.Насимов**

mf Тезтари миёна

Кў-зи - чоқ - дек сак - ра - шиб, сак - ра - шиб,
ди - кир-ди - кир ўй - най - миз, ўй - най - миз. Эр - кин қуш-дек
яй- ра- шиб, яй- ра- шиб, шўх-шўх қў-шиқ куй-лай - миз,
куй-лай - миз. Оқ те-рак - ми, кўк те - рак,
биз - дан сиз-га ким ке-рак? Ай-тин - гиз, ким ке-рак?

Қизлар: Қўзичоқдек сакрашиб-сакрашиб,
Дикир-дикир ўйнаймиз, ўйнаймиз.
Эркин қушдек яйрашиб-яйрашиб,
Шўх-шўх қўшиқ куйлаймиз,
куйлаймиз.

Оқ теракми, кўк терак,
Биздан сизга ким керак?
Айтингиз ким керак?

Болалар: «Гулчеҳра керак».

Қизлар: Майсазорда жўш уриб, жўш уриб,
Гижинглаган тойчоқмиз, тойчоқмиз.
Биз майизни қирқ бўлиб, қирқ бўлиб,
Еганлардек иноқмиз, иноқмиз.

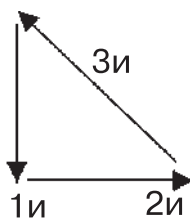
Оқ теракми, кўк терак,
Биздан сизга ким керак?
Айтингиз ким керак?

Болалар: «Гулчеҳра керак».

Ҳамма: Боғчамизнинг гулига, гулига,
Меҳр қўйиб қараймиз.
Бахмал гуллар қўйнида, қўйнида
Капалақдек яйраймиз, яйраймиз.

Андозаи 3/8

Андозаи 3/8 ба асарҳое, ки бо суръати тез иҷро мегарданд, истифода мешавад. Рақами «3»-и ин андоза дар доҳили як зарба ё вазн (такт) се ҳисса буданаширо, рақами зерини (дар махраҷ буда) 8 бошад, ҳар яки ин ҳиссаҳо ба дарозии нимчорякӣ баробар буданаширо мефаҳмонад. Дар инҳол аз се ҳисса ҳиссаи якум бақувват, ҳиссаи дуум ва сеюм бошад, беқувват аст.

Ҳангоми бо андозаи 3/8 дирижёрӣ кардан, ҳаракати дасти рост ин тавр мешавад: дар вақти «як» гуфтан – даст аз боло ба поён фароварда шуда,

ҳангоми «ду» гуфтан – даст аз поён ба тарафи рост ҳаракат мекунад. Дар вақти «се» гуфтан бошад, аз рост ба тарафи боло бардошта мешавад.

- ?! 1.** Оиди жанри лапар нақл карда диҳед.
2. Суруди «Болалик»-ро пурра иҷро кунед.

Дарси 5. ЯЛЛА

Ялла жанре мебошад, ки аз бисёр ҷиҳатҳо, хусусан, рақсӣ будан ва дар ҷараёни эҷод иштирок кардани гурӯҳи мусиқичиён ба лапар (ё худ бадеҳа) монандӣ дорад. Дар эҷодиёти мардуми тоҷик бештар дафсозӣ ном жанри мусиқӣ маъмул мебошад, ки бо ёрии сози мусиқии даф сароида шуда, ба ялла монандӣ дорад. Ялла бештар ба халқи ўзбек тааллуқ дорад. Агар дар бадеҳасароӣ аз ду тараф хондани иштирокчиён шарт бошад, дар ялла ягонагии шеър, тарона ва рақс афзалият дорад. Инчунин, ялла аз бадеҳасароӣ бо шакли нақаротиаш фарқи калон дорад. Дар он яккаҳон ба рақсу бозӣ даромада, қитъаҳои шеърро мехонад, нақаротро гурӯҳи бисёрнафара якҷоя месароянд. Ба ялласароӣ навоҳои рақсии доира ва ансамбли созҳои гуногуни мусиқӣ ҷӯр мешаванд.

⊙ Яллаи халқии «Яллама ёрим»-ро гӯш кунед.

ЯЛЛАМА ЁРИМ

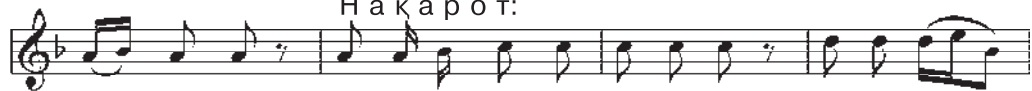
Тези миёна

ла э- кан, Ёш-лик- да- ги ўр- тоқ- лар Бир у- мр-га

На қ а р о т:

дўст э- кан. Ял- ла- ма ё- рим, ял- ло- ла, ял- ло- ла-

шай- лик, ўр- тоқ- ла- шай-лик, Уч-та - тўрт-та

бир бў- либ, суҳ- бат- ла- шай- лик.

 Ба нотаи нуқтаноки дар матни суруд вучуд дошта эътибор диҳед. Якто нуқтаи ба тарафи рости нота гузошта шуда, кашиши ҳамин нотаро боз ба нисфи баробар зиёд шуданахро аз хотир набароред:

СУРУДИ СУЛҲОҲОН

Тези миёна

То кай но- ри чанг, Сў- зо- над ча-

тр

хон? То кай ғар-қи хун, Чис- ми

кў- да- кон? Бар-хез баҳ- ри сулҳ

Эй навъ-и ба- шар. Хал-қи ҳар киш-вар,

Аҳ- ли ҳар за- бон! Мо бе-шу-мо-рем, дар ҳар ди-ё-рем,

Од- дӣ мар-ду- мон, ам- во- чи ко- рем. Қат- лу ғо-рат-

ро, ҳам а- со- рат- ро. рат- ро.

Барои хотима

1. Оиди жанри ялла нақл карда диҳед.
2. Жанри ялла бо кадом ҷиҳатҳояш аз лапар фарқ мекунад?
3. Таассуротҳои аз суруди «Аз мо ба шумо кӣ лозим?» гирифтаатонро нақл карда диҳед.
4. Суруди «Болалик»-ро аз ёд сароед.

Дарсҳои 6–7. СОЗҲО (АСБОБҲО)-И МУСИҚИИ МИЛЛӢ

Созҳои мусиқии миллии ўзбек ва тоҷикро, ки ба ҳамдигар хеле монанданд, ба 3 гурӯҳ ҷудо намудан мумкин аст:

а. Созҳои торӣ;

- б. Созҳои нафасӣ;
- в. Созҳои зарбӣ.

Дар созҳои торӣ воситаи овозҳосилкунӣ гуногун мешаванд. Аз ҷумла, торҳои дотор ва дӯмбураро бо нӯги ангуштон зада, онро менавозанд.

Дотор

Танбӯр

Торҳои танбӯрро бошад, бо ёрии «нохун»-и махсус (аз маъдан сохта мешавад), ки ба ангушти ишоратӣ андохта онро менавозанд.

Қонун ё шоҳруд низ бо ёрии нохунакҳои ба ангушт пӯшидашаванда навохта мешавад.

Қонун

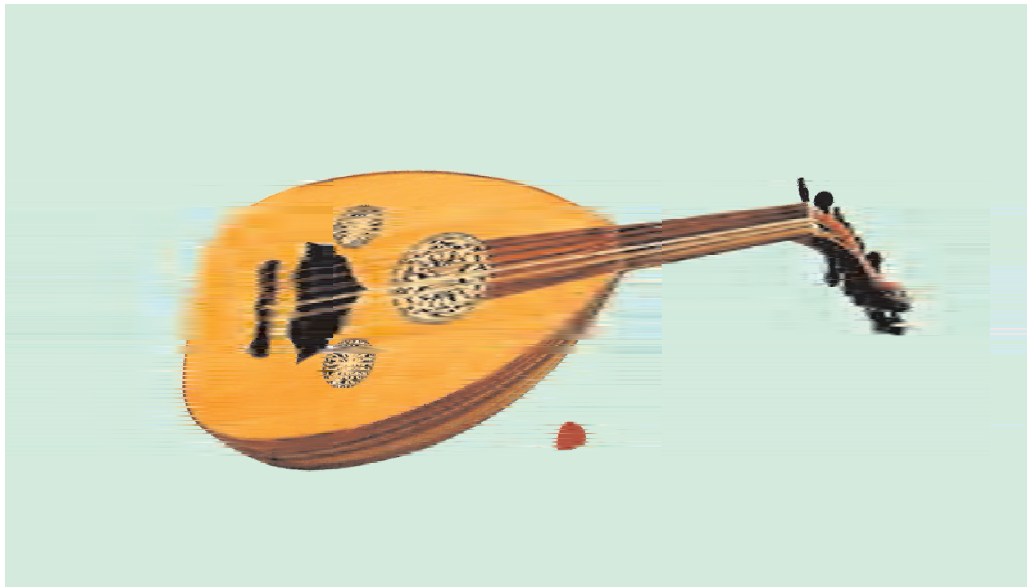
Созҳои мусиқии рубоби қашқарӣ, рубоби афғонӣ ва уд ба воситаи мизроб (медиатор) навохта мешавад.

Рубоби қашқарӣ

Рубоби афғонӣ

Уд

Уд

Созҳои гуногуни музиқиро бо ёрии камонча низ навохтан мумкин аст. Сато, ғичҷак, қўбиз – созҳои ториву камонӣ мебошанд.

Ғичҷак

Сато

Қўбиз

Чанг сози музиқiest, ки бо ёрии ду чўбча зада ва навохта мешавад.

Чанг

АЧАМ II (тарона)

Тези миёна

Musical score for 'АЧАМ II (тарона)'. It consists of three staves of music. The first staff is in 3/4 time, the second in 2/4, and the third in 3/4. The music is written in a single melodic line on a treble clef.

БА МАН ҲАМА БАРОБАР

Шеъри **А.Бобочон**

Оҳанги **А.Амонов**

Тези миёна

Musical score for 'БА МАН ҲАМА БАРОБАР'. It consists of four staves of music with lyrics in Tajik. The key signature has one sharp (F#) and the time signature is 4/4. The first two staves have lyrics, and the last two staves have first and second endings.

Тў-би ду-ран-га, До-рам ман ак-нун. Бо- зй ме-ку-нам,
 Раф-та ба бе-рун. Ту- ро ҳам хир-сак, Ту- ро ҳам хар-гўш.
 На- ме- ку- нам ман, Ас- ло фа- ро- мўш.
 Беҳ аз як- ди- гар.

Тўби дуранга,
Дорам ман акнун.
Бозӣ мекунам,
Рафта ба берун.
Туро ҳам хирсак.
Туро ҳам харгўш.
Намекунам ман
Асло фаромўш.

Ман бо шумо ҳам
Бозӣ мекунам.
Ман шуморо ҳам
Розӣ мекунам.
Ҳамаи шумо
Ба ман баробар.
Ҳар яки шумо
Беҳ аз якдигар.

- ?! 1.** Дар мисоли нотаи зерин ба андозаи 3/8 мувофиқ хатҳои такт гузоред:

ҚУВНОҚ БОЛАЛАР (БАЧАҲОИ ШОДОН)

Оҳанги **Ҳ.Мухаммедова**

Шўхтар

- ?! 2.** Созҳои миллии мусиқӣ ба чанд гурӯҳ чудо мешаванд?
3. Созҳои ториро ном ба ном гӯед.
4. Номи асбобҳои торӣ-камонино гӯед.
5. Номи асбобҳои тори бо чӯб зада менавохтаро гӯед.

РИВОЯТ ДАР БОРАИ РУБОБИ АФҒОНӢ

Хони Бухоро духтаре доштааст, ки дар ҳусну ҷамол беҳамто. Вале ўро беҳобӣ азоб медодааст. Хон ҳамеша бо ғаму ташвиш мегаштааст. «Мабодо духтарам мурда намонад», – гуфта метарсидааст. Табибе намондааст, ки ўро нишон надода бошад. Вале духтарак шифо наёфта, аҳволаш рӯз аз рӯз бадтар мешудааст. Духтаракро пагоҳирӯзӣ назди ҳавз мебаровардаанд. Бегоҳӣ бошад, боз ба даруни қаср дароварда мешинондаанд. Чашмони духтари хон ба товусҳои дар назди ҳавзи боғ мегашта афтида, ба хаёл ғўта мезадааст. Онҳоро хеле дўст медоштааст. Дар вақти болу пари худро кушодани товусҳо дили вай андаке таскин ёфта, ҳангоми бозӣ кардани онҳо шодӣ мекардааст. Доимо: «Ҳамин товусҳо ба гап даромада, суруд хонда, ба рақс дароянд-ку?» мегуфтааст.

Афғонбачае, ки дар Бухоро истиқомат мекардааст, аз ин гапҳо хабардор шудааст. Ў устои моҳир буда, ҳатто ба чўби хушк ҳам «ҷон медаровардааст». Ҳамин бача тамоми ҳунари худро ба кор бурда, як асбоби товусмонанд сохтааст. Онро гирифта ба қасри хон ҳозир шудааст. Бо хон рўбарў шуда: «Ман ба духтари шумо шифо мебах-

«Хаёл». Мусаввир
Алишери Мирзо.

шам», — гуфтааст. Хон розӣ шудааст. Афғонбача ба боғ даромада, рӯ ба рӯи духтари хон нишаста, асбоби товусмонанди сохтаашро навохтан гирифтааст. Аз оҳанги гоҳ шӯх, гоҳ ором ва гоҳ ғамгини асбоб оҳиста-оҳиста хоби духтари хон омадааст. Беҳуда нагуфтаанд, ки «хоб ба дард даво, ба бемор шифо». Афғонбача асбобашро навохтан гирифтааст, духтар ҳамоно хоб ме-рафтааст. Бо мурури замон духтар ба афғонбача маъқул шудааст. Бо зиёдтар шудани меҳри худ асбоби худро дигархелтар менавохтагӣ шудааст. Боре хон «Духтарам чӣ кор карда истода бошад, як хабар гирам», гуфта ба боғ баромада дидааст, ки хондухтар хоб рафтаасту дар наздаш афғонбача асбобашро навохта ғамгин нишастааст. Ин ҳолро дида «Сари духтарамро мабодо гаранг накунад» гӯён ба фикр афтода, бачаро аз боғаш рондааст.

Духтарак аз дард халос шудааст. Вале афғонбачаро ёд карда, хеле ҷустуҷӯ карда, аз ҳеҷ ҷо даракашро наёфтааст. Хон аз сиҳат шудани духтараш хурсанд шуда, ўро ба писари хони мисли худааш бой ба занӣ медиҳад.

Афғонбача асбоби ба хотири духтари хон сохтаашро навохта мегаштааст. Ҳангоми навохтани ў беҳобон ба хоб рафта, касалҳо шифо меёфтаанд.

Ҳамин тавр, асбоби сохтаи афғонбача «Рубоби афғонӣ» ном гирифтааст.

(Аз китоби «Асотир, ҳикоят ва ривоятҳои ўзбекӣ»)

Дарси 8. СОЗҲОИ МУСИҚИИ НАФАСӢ ВА ЗАРБӢ

Чашнҳои анъанавии мардумӣ, маросимҳои сайр ва тўйро бе садои карнаю сурнай ва доираву нағора тасаввур кардан намешавад. Зеро ин созҳо дар ҳаёти маънавии мардум пеш аз ҳама чун даракдиҳандаи шодиву сурур мавқеи муносиби худро ёфтаанд.

Сурнай

Карнай

Доира

Нағора

Ғайр аз инҳо най, қўшнаӣ, сибзӣқ ва буламон, чангқобиз (лабчанг) барин созҳои нафасӣ низ мавҷуданд.

Най

Қўшнаӣ

Буламон

Лабчанг

⦿ Дар иҷрои асбобҳои нафасӣ ва зарбӣ оҳангҳо гӯш кунед.

ҚАТОРОВОЗИ МИНОР

Қаторовози минорӣ ба монанди мажор аз овозҳои зинаҳои устувору ноустувор таркиб меёбад. Дар минор ҳам овозҳои устувор ба зинаҳои I, III ва V овозҳои ноустувор бошад, ба зинаҳои II, IV, VI ва VII рост меояд.

ля-минор

1 п 1/2 п 1 п 1 п 1/2 п 1 п 1 п
I II III IV V VI VII VIII (I)

Дар баробари ин, аз ҷиҳати сохт байни қаторовози минор ва маҷор низ фарқиятҳое ҳастанд:

Дар қаторовози минор нимпардаҳо дар зинаҳои II ва III, инчунин, дар байни зинаҳои V ва VI ба вучуд меоянд.

Тези миёна

ля-минор

?! Савол ва супоришҳо барои такрори мавзӯҳо

1. Дар барои сурудҳои халқии тоҷикӣ ва ўзбекӣ чӣҳо медонед?
2. Номи асбобҳои торино гӯед.
3. Номи асбобҳои нафасиро гуфта диҳед.
4. Чӣ гуна асбобҳои зарбиро медонед?

ДОИРА

Дар замони хеле қадим савдогарони яке аз мамлакатҳо бо нияти савдо ба сафар баромаданд. Роҳи онҳо аз Чўли Малик мегузаштааст. Роҳ рафта, роҳ рафта, кам ҳам не, зиёд ҳам не, ба худи миёнаи хушктарини Чўли Малик расидаанд.

Ногоҳ оби онҳо тамом шудааст. Аз беобӣ яке паси ҳамдигар аз ҳол рафта, ба ҷояшон афтида мондаанд. Дармони онҳо хушк шуда, ба роҳгардӣ мадорашон намондааст. Дар корвони онҳо як ҷавоне низ будааст. Ӯ охирин оби дар машкаш бударо қатра-қатра ба даҳони ҳамсафаронаш рехтааст. Одамон каме ба худ омадаанду лекин аз гармӣ ва ташнагӣ ба роҳ баромада натавонистаанд. Он ҷавон фикр карда, фикр карда, машики аз об холишударо дарронда ба чархи ароба таранг карда кашида, онро тақартуқуркунон задан гирифтааст. Ба садои баромадаистода завқаш омада, боз сахттар задан гирифтааст. Сонӣ онро торафт чунон сахт задан гирифтааст, ки овози он тамоми биёбонро ба ларза андохтааст. Аз чунин овози ғайритабӣ одамон низ ба худ омада, ҷунбучӯл кардаанд. Онҳо қувват гирифта, ҳаракат кардаанд. Овоз аз як ҷо ба ҷойи дигар, аз як теппагӣ ба дигараш паҳн шудааст. Дар охир овоз то ба корвони дигаре, ки аз он тарафи биёбон мегузаштааст, расидааст. Корвониён: «Корвон шояд ба ҳалокат дучор шуда бошад, набошад ин гуна

овоз намебароварданд, моро ба ёрї даъват карда истодаанд, ба онҳо расидан даркор», — гўён ба назди онҳо раҳсипор шу- даанд. Ба тоҷирони ба ҳалокат дучор шуда об дода, онҳоро ҳамроҳи худ барои савдо ги- рифта рафтаанд. Ҳамин ки доира овози «така-така-тум, така-така-тум» ба- рорад, одамон рўҳбаланд гардида, дар онҳо рўҳияи далерї ва ҷасурї бедор мегардидааст.

(Аз китоби «**Асотир, ҳикоят ва ривоятҳои ўзбекӣ**»)

Аз кроссворди зерин созҳои мусиқии миллиро ёбед

ЧОРЯКИ ДУЮМ

СУРУДҲОИ ИДУ АЙЁМ (МАРОСИМӢ)

Дарси 1. СУРУДҲОИ ИДУ АЙЁМ (МАРОСИМӢ)

Дар давоми таърихи тўлони халқхое, ки дар Осиёи Марказӣ зиндагонӣ мекарданд, маросим, сайр ва бозиҳои гуногуне ташаккул ёфтаанд, ки рӯҳияи идона доштанд. Махсусан, гаҳворатӯй ё гаҳворабандон, тӯйи суннатӣ, ҷашни мучал, тӯйи никоҳ, мусобиқаҳои бузқашӣ, дорбозӣ барин тӯю тамошоҳо ва сайру гаштҳо аз ҷумлаи онҳоянд. Пешвозгирии қариб тамоми идҳои оммавӣ ва маросимҳо бисёр вақт ба охири тирамоҳ рост омада, он то аввали баҳор, ки оғози мавсими нави меҳнатӣ ба шумор мерафт, давом кардааст. Чунки айнан дар ҳамин вақт деҳқонон қорҳои ҳосилғундориро ба охир расонида, барои истироҳат вақти зиёдтар пайдо мекарданд.

Ҳангоми гузаронидани чунин тадбирҳои оммавӣ мусиқӣ мақоми махсусе дошта, садои ансамбли иборат аз сурнай, карнай ва нағораю доира тантанавор танинандоз мешуд. Ин созҳои мусиқӣ дар як вақт ду вазифаро иҷро мекарданд: воситаи бадеӣ ва ҷарандозӣ. Агар садои карнай ва сурнай аз як тараф аҳолиро аз оғозшавии тантана ё ҷашнвора хабардор кунад, аз тарафи дигар созу

навоҳои ин ансамбл иҷрокарда ҳиссиёти шодмониро ифода мекунад.

Оиди ҳар як тамошо оҳангҳои махсуси иҷрокунанда низ ба вучуд омадааст. Масалан, дорбозӣ ва тамошои лӯхтакбозӣ дар зери садои оҳангҳои бо номи «Дорбозӣ», «Дучава», «Чарх» намоиш дода мешудааст.

Ҳангоми баромади масхарабозон ва ҳаҷвнигорон, инчунин «Аспдавонӣ» оҳангҳои ба мисли «Аз-аз», «Юз бир», «От эрони» ва «Норим-норим» навохта шудаанд.

Дар баробари ин дар маросимҳои тӯйи идҳо ва сайру гашти халқӣ суруд ва ашӯлаҳо низ сароида шудаанд.

🕒 **Оҳанги «Чарх II»-ро гӯш кунед ва барои тавсифи он кӯшиш кунед.**

ЧАРХ II

Тез

The musical score is written in 2/4 time and marked 'Тез' (Fast). It consists of five staves. The first staff is the melody, and the following four staves are accompaniment. The melody features a mix of eighth and sixteenth notes with rests, while the accompaniment uses chords and rhythmic patterns.

▲ **Машқҳои шифоҳиро иҷро кунед.**

a) **Бесаросемағӣ**

б)

△ **Банд-банд сароидани суруди «Бачаи хуб»-ро омӯсед.**

ЯХШИ БОЛА (БАЧАИ ХУБ)

Шеъри **П.Мӯмин**

Оҳанги **Н.Норхӯҷаев**

Миёна

Ҳам-ма жой-га я - ра - ша - ди ях-ши бо - ла -
 ях-ши бо-ла. Уй и-ши-га қа-ра-ша-ди
 ях-ши бо-ла, ях-ши бо-ла.
 Ёй - наб ю - риб се - ви - на - ди уз - у - зи-дан,
 ях - ши - ли - ги се - зи - ла - ди
 1. юз - кӯ - зи - дан, 2. юз - кӯ - зи - дан, юз - кӯ - зи - дан.
 Koda
 Я-шай-вер-син ҳам-ма жой-да ях - ши бо-ла, ях - ши бо-ла.

Мактабидан қолмайди кеч,
Яхши бола-яхши бола.
Икки баҳо олмайди ҳеч,
Яхши бола-яхши бола.
Иш буюрсанг дейди кулиб:
«Хўп бўлади», «хўп бўлади»,
Шериклари — ўртоқлари
Кўп бўлади, кўп бўлади.

Яшайверсин ҳамма жойда
Яхши бола-яхши бола.
Келтиради элга фойда
Яхши бола-яхши бола.

- ?! 1.** Аломати баргардонандаи дар хати нотаи суруди «Бачаи хуб» дучоршавандаро муайян кунед.
2. Шеъри сурудро аз ёд кунед.

Дарсҳои 2–3. СУРУДҲОИ МАРОСИМИ ТҶҲ

Тўй — «бо номи худ расидан ба дидори ёру дўстон, хешу табор, пухтани таомҳои болаззат, гўш кардани оҳангу сурудҳои дилнавоз, тамошои гўштини бузқашӣ ва хандаю хурсандӣ кардан аст¹».

Дар маросимҳои тўёна мусиқӣ мавқеи муҳим дорад. Дар он ҳам созҳои мусиқӣ ва ҳам таронаву сурудҳо мақоми махсусдоранд. Аз ҷумла, дар маросимҳои тўёна савту садои ансамбли иборат

¹ Маҳмуд Саттор. «Ўзбек удумлари». Т. Фан. Соли 1993. Саҳ. 113.

аз карнай, сурнай ва нағора ба аҳолӣ аз оғоз шудани тӯй хабар дода, дар шунавандагон рӯҳияи мутантани идонаро бедор карда, ба рақсу бозӣ даъват мекунад ва ба он низ чӯр мешавад.

Дар тӯйҳо одатан савту суруди «Наво», «Чархи Наво», «Султон-бегӣ» ва ғайраҳо иҷро карда мешаванд.

СУРНАЙ НАВОСИ (НАВОИ СУРНАЙ)

Вазнин

«Ёр-ёр» яке аз намунаҳои беҳтарини сурудҳои чашнворагӣ мебошад, ки онро занҳо ҳангоми гирифта бурдани арӯс ба хонаи шаҳ (домод) месароянд. Рӯзи дигари тӯйи арӯсӣ пагоҳирӯзӣ падару модар, хешу табор ва ҳаққу ҳамсояғони шаҳ маросими «Салом» («Келинсалом»)-ро мегузаронанд. Шаҳси махсуси «Келинсалом»-хонанда бо оҳанги махсус салом мехонад ва арӯс салом медиҳад.

ЁР-ЁР

Оҳанги халқӣ

Тези миёна

Хай - хай ў-лан, жон ў-лан(о) ке-лин кел-ди,
ёр - ёр - ро ке-лин кел-ди, Қў-шиқ
би - лан (о) тўй би - лан(о) ке-лин кел-ди.

Дар байни халқи тоҷик суруди «Ёр-ёр» чунин суруда мешавад:

Рафтем роҳи дуродур,
ёр, ёр, ёроне.

Овардем ниҳоли гул,
ёр, ёр, ёроне.

Ин гула куҷо монем?
ёр, ёр, ёроне.

Дар ҳавлии Мирзогул,
ёр, ёр, ёроне...

Мирзогули бебокӣ,
ёр, ёр, ёроне.

Ман ангуру ту тоқӣ,
ёр, ёр, ёроне.

Аз барои як ангур,
ёр, ёр, ёроне.

Мепечам ба ҳар шоҳе,
ёр, ёр, ёроне.

Омад, омадат гардам,
ёр, ёр, ёроне.

Қаду қоматат гардам,
ёр, ёр, ёроне.

МУНОҚОТ

Вазнин

сол-мажор

Донишомӯзони азиз! Намунаи оҳанге, ки шумо аз рӯи нота машқ кардед, аввалин навои «Муноқот» мебошад, ки аз замонҳои қадим манзури халқ гардидааст.

Хунарпешаи шоистаи Республикаи Ўзбекистон, навозанда ва оҳангсоз Имомҷон Икромов (Тошканд, 1891—1980) дар ҳамин оҳанг ғазали ҳазрати Алишери Навоӣ «Сарви гулрӯ келмади»-ро ба суруд даровардааст.

Имомҷон Икромов

Ин суруд чунин оғоз мешавад:

МУНОЖОТ (МУНОҚОТ) (Sarvi gulro' kelmadi)

Ғазали **А.Навоӣ**
Вазнин

Оҳанги **И.Икромов**

Агар эътибор дода бошад, суруди «Муноҷот»-и зерин аз порчаи «Муноҷот»-и шумо аз рӯи нота суруда то дараҷаи маълум фарқ мекунад. Аз ҷумла, оҳанги равиши суруд бо андозаи такт (зарба)-и 4/4 набуда, балки ба андозаи такти 2/4 дода шудааст.

И.Икромов дар оҳангҳои мумтози «Чӯли Ироқ» ва «Аҷам» низ ғазалҳои А. Навоиро омезиш дода, онро ба халқамон тақдим намудааст. Баробари ин, аз ҷониби И. Икромов як қатор сурудҳо ба мисли «Сўлим», «Индамади», «Гул тераман саралаб», «Топилмас», «Қоши қаросини кўринг», «Ул қаро кўз», «Ким десун» дар дили халқамон мустаҳкам ҷой гирифтааст.

БА МУАЛЛИМ

Шеърӣ **Ф.Исҳоқӣ**

Оҳанги халқӣ

Миёна

бе- ин-ти-ҳо до-рам ту-ро, Ҳо-зи-ру

Ғо- иб ҳа-ме- ша ҳам-да-му ё- рам ту-ро,

Дар фу-рӯ-ғи бахт хо- ҳад чаш- ми бе- до-

рам ту- ро.

1. 2.

Ҳар кучо бошам, муаллим, пос медорам туро,
 Муттасил ёд оварам дар рафти ҳар корам туро,
 Бо садоқат ҳурмати беинтиҳо дорам туро,
 Ҳозиру ғоиб ҳамеша ҳамдаму ёрам туро,
 Дар фуруғи бахт хоҳад чашми бедорам туро.

Н а қ а р о т :

Оҳ, муаллим, муаллим,
 Ҷон, муаллим, муаллим
 Пос медорам туро, муаллим,
 Ҳамдаму ёрам туро, муаллим.

Ҷомаҳо аз ақлу дониш бар тани дил дўхтӣ,
Шамъи илму маърифат бар ҷони мо афрўхтӣ,
Хидмату хубби Ватанро баҳри мо омўхтӣ,
Чун мураббии фидой сохтиво сўхтӣ,
К-ин қадар миннатгузору нек ғамхорам туро!

Н а қ а р о т :
Оҳ, муаллим, муаллим,
Ҷон, муаллим, муаллим
Пос медорам туро, муаллим,
Ҳамдаму ёрам туро, муаллим...

- ?! 1. Кадом сурудҳои тўёнаро медонед?
2. Дар мисолҳои нотавии зерин нимпардагиҳо дар байни кадом овозҳо ҷойгир шудаанд?

Дарси 4. РАҚСҲОИ ХАЛҚӢ

Рақс – ин яке аз навҳои санъат буда, дар он эҳсосоти инсонӣ ва ягон воқеаи маълум ба воситаи ҳаракатҳои даст, пой ва тана ифода карда мешавад. Ҳар як халқ ба мисли суруд ва оҳангхояш ба рақсҳои миллии худ низ соҳиб аст.

Дар қатори чунин рақсҳои халқҳои ўзбеку тоҷик боз «Лазгӣ», «Дилхироҷ», «Тановар», «Полкаи Андиҷон» ва дигарҳоро гуфтан мумкин. Ин гуна рақсҳо, одатан, дар ҳар гуна идҳои халқӣ, тўю маросимҳо ва ҷамъомадҳои оилавӣ намоиш дода мешудаанд.

Рақсҳои халқӣ ба хусусиятҳои миллии ба худ хос соҳиб буда, онҳо дар оҳангҳои рақсӣ, дар ритм ва ҳаракатҳои рақосӣ хеле равшан намоён мегарданд. Масалан, рақси «Камаринча»-и русӣ бо ҷозибавӣ ба худ хос ва ҳазломез буданаш диққат ҷалбкунанда мебошад.

КАМАРИНЧА (КАМАРИНСКАЯ)

Ҳазломез

Дар рақси шӯҳи «Гопак»-и украинӣ ҳаракатҳои чолокию ҷаққонии инсон ифода карда мешавад.

ГОПАК

Ҷаққон

Дар суруди рақси «Булба»-и белорусҳо аз шиндани картошка¹ сар карда, то чамъ карда гирифтани ҳосили он чараёни меҳнат тасвир ёфтааст.

БУЛБА (БУЛЬБА)

Шодон

mf

Из меш - ка бе - ри кар - тош - ку и пи - тай - ся

по - нем - нож - ку; мо - жешь есть е - ё ва - рё - ной

f Припев:

иль в мун - ди - ре за - пе - чён - ной. Трам - там - там, та - ра -

рам, там - там, без кар - тош - ки

ху - до нам, без кар - тош - ки ху - до нам.

¹ Калимаи «картошка»-ро дар забони белорусӣ «булба» меноманд.

Дар рақси «Шағала» (Чағалай)-и қароқалпоқӣ ҳаракатҳои миллии халқӣ бо сурудхояш вобаста мебошад. Дар ин ҷараён моҳиро шикор кардани қуши чағалай ба воситаи ҳар гуна ҳаракатҳои бадеӣ тасвир ёфтааст.

ШАҒАЛА

Суруд ва рақси халқии қароқалпоқӣ

Шодон, тез

Shaḡ sha-g'a- la sha- g'a- la Jar- tin' bo-yin ja- g'a- la

I- lay suw-da ba- liq bar A- lal- may-san' sha-g'a- la.

?!

1. Дар бораи рақсҳои халқӣ чихоро медонед?
2. Дар андозаи такти 2/4- чӣ қадар ҳисса мавҷуд аст?
3. Дар андозаи такти 3/4 -чӣ?
4. Дар мисоли нотаи зерин нимпардаҳо дар байни кадом овозҳо ҷойгир шуданашро муайян кунед:

5. Суруд ва рақси «Шағала»-ро дар асоси нотаҳо сароед.

Дарсҳои 5–6. ТАРОНАҲОИ АЛЛА

Мувофиқи урфу одатҳои халқӣ ба шарафи дар оила таваллуд шудани фарзанди аввалин маросими гаҳворабандон гузаронида шуда, аз ҳамон вақт эътиборан дар ҳаёти кӯдак давраи 2–3 сол давомкунандаи «гаҳворагӣ» ё «ширхорагӣ» оғоз мешавад. Модар бо мақсади хобонидани кӯдаки худ гаҳвораро нарм-нарм ҷунбонда, суруди махсусро мехонад. Аз он сабаб, ки ин суруд ҳангоми дар гаҳвора хобидани кӯдак хонда мешавад, онро «Алла» ё «Суруди гаҳвора» меноманд. Дар ин таронаи эҷодкардаи модар калимаю ибораҳои таскинбахшанда, ҳамчунин мисраъҳои шеърӣ гуфта мешаванд, ки орзую умеди чашмдоштаи модарро аз фарзандифода мекунад. «Фарзанде, ки алла шунидааст, дар оянда нисбат ба падару модараш пурмехр, имонноку эътиқодманд, ба халқу Ватанаш содиқу ватанпарвар ва ба одамон ҳамдард мешавад»¹.

Сурудҳои «Алла»-ро гӯш карда, таассуротҳои аз он гирифтаатонро гуфта диҳед.

АЛЛА

Ал-ла ай- тай, жо-ним
Ал-ла ай- тай, жо-ним

бо-лам, ку-лоқ сол- гин, ал - ла.
бо-лам, ши-рин кӯ- зим, ал - ла.

¹ Асрларга тенгдош кӯшиқлар. Мураттибон: Ҳ. Абдурахмонов, Ҷ. Эшонқулов Тошканд. 1991, саҳ 5.

Ши - рин ал - лам тинг - лаб ас - та
Сен қу - вон - чим, иф - ти - хо - рим,
ух - лаб қол - гин, ал - ла,
кў - рар кў - зим, ал - ла.

Суруди алла аз ҷониби оҳангсоз ва ҳофизони халқӣ низ эҷод мешаванд. Аз ҷумла суруди «Алла» и оҳангсози машҳури австриягӣ Волфганг Амадей Мотсарт машҳур буда, он ба забони ўзбекӣ ин тавр суруда мешавад:

АЛЛА

Саросема нашуда

Оҳанги **В.Мотсарт**

Ёт, бо - лам, ух - ла кў - зим,
Уй - лар - да ўч - ди чи - роқ.
tr
Ух - лар а - сал - а - ри - лар,
Ух - лар ба - лиқ - лар типч - роқ,
Кўк - да ой яр - қи - рай - ди.

Де - ра - за - дан қа - рай - ди.

Кўз - ла - ринг юм - гин, қў - зим,

Ёт, болам, ухла қўзим,
Уйларда ўчди чироқ.
Ухлар асаларилар,
Ухлар балиқлар тинчроқ.
Кўкда ой ярқирайди.
Деразадан қарайди.
Кўзларинг юмгин, қўзим,
Ёт қувончим, қундузим,
Аллаё, алла

РИВОЯТ ДАР БОРАИ «АЛЛА»

Аз рўйи ривоятҳо Одамато ва Момоҳаво дар ҷаннат ба ҳамдигар дил бохта, дугоникҳоро ба дунё овардаанд. Аз чунин марҳамати худо сари Одамато ба ҳаво расида, ба шикор баромадааст. Ҳама ҷо осудаву осоишта буда, танҳо овози гиряи бетоқатонаи ду кўдак ин осудагиро вайрон мекардааст. Момоҳаво ҷи кор карданахро

надониста, аз ҷой бархостааст, ки аз дилаш ким-
чӣ хел суруди ҷозибадори алла танинандоз
гардидааст:

Алла, ҷону дили ман,
Накун хира дили ман,
Дадаҷонат дар шикор,
Алла ҷонам, аллаё.

Аз рӯи гуфторҳо, аллаи бори аввал дар рӯи
чаҳон ба кӯдакон гуфташуда айнан ҳамин тавр
оғоз шуда будааст... Тамоми сурудҳои рӯи чаҳон
низ аз аллаи модар ибтидо гирифтааст. Пайдоиши
сурудҳои таскинбахшанда, ки мо онро осудаҳолона
гӯш мекунем, низ ба аллаи модар тааллуқ дорад.

(Аз китоби «**Сурудҳои ба асрҳо баробар**»)

ПАРДАИ СОЛ-МАҶОР

Дар лаҳни сол-маҷор нимпардаҳо дар байни овозҳои си ва до (зинаҳои III–IV) ва фа-диез сол (зинаҳои VII–I) ҳосил мешавад. Ҳар як овозҳои зинаҳои боқимонда (I–II, II–III, IV–V, V–VI, VI–VII) байни ҳамдигар дар фосилаи I парда ҷойгир шудааст.

Ҳамин тариқ, зинаҳои I, III ва V зинаҳои устувор буда, зинаҳои II, IV, VI ва VII бошад, зинаҳои ноустувор мебошанд.

1. Суруди «Алла»-ро аз ёд кунед.
2. Дар мисоли зерин чӣ гуна аломатҳои (алтератсия) баланд, ё паст шудани овозҳо истифода шуданаширо муайян кунед:

ОЛМАНИ ОТДИМ (СЕБРО ПАРТОФТАМ)

Ҳазломез

3. Андозаҳои зарби мисолҳои зеринро муайян кунед:

№1

№2

ГАР НАМЕДОНӢ, БИДОН

Оҳанги халқи тоҷик

Миёна

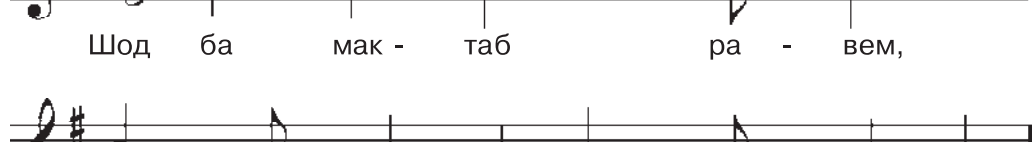

ШОД БА МАКТАБ РАВЕМ

Шеъри **Н.Розик**

Оҳанги **А.Амонов**

Шодон

Дар бағали мо китоб,
Лаб-лаби рӯди пуроб,
Мисли сабо бошитоб

Субҳи Ватан дилкушо,
Роҳати чашмони мо,
Хандакунон ҳар пагоҳ,

Н а қ а р о т :

Н а қ а р о т :

Шод ба мактаб равем,
Шод ба мактаб равем.

Шод ба мактаб равем,
Шод ба мактаб равем.

- ?! 1.** Таронаҳоеро номбар кунед, ки бо «Гаҳворабандон» алоқаманд бошанд.
2. Суруди «Ёр-ёр» дар кадом маросим хонда мешавад?
 3. Оё шумо оҳанги «Дорбоз»-ро шунидаед?
 4. Суруди «Шод ба мактаб равем»-ро аз ёд кунед.

СУПОРИШҶО БАРОИ МУСТАҲҚАМКУНИ

1. Сурудҳои халқӣ бори аввал аз тарафи кӣҳо офарида шудаанд?

- А) Аз тарафи деҳқонҳо, ҳунармандҳо, донишмандон.
- Б) Аз тарафи оҳангсозон.
- В) Аз тарафи композитор ва шоирон.

2. Чӣ гуна сурудҳоро «Сурудҳои меҳнатӣ» мегӯянд?

- А) Сурудҳои дар васфи ватанпарварӣ гуфта шударо.
- Б) Сурудҳои бачагоноро.
- В) Сурудҳои бо фаъолияти меҳнат вобаста бударо.

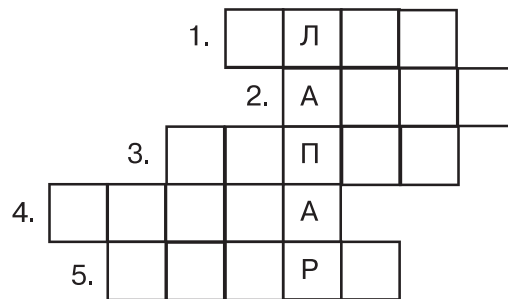
3. Асбобҳои торӣ-камонӣ дар кадом қатор дуруст нишон дода шудааст?

- А) Чанг, рубоби афғонӣ, дутор.
- Б) Фиҷҷак, сато, қўбиз.
- В) Уд, танбўр, конун.

4. Чиро «Ялла» мегўянд?

- А) Ҷамоаи созандагонро.
- Б) Суруд ва рақси дар шакли банд-нақарот бударо.
- В) Ҷамоаи навозандагони асбобҳои ториро.

4.

- 1. Жанри оҳанг ва рақси дар шакли нақарот ва банд буда?
- 2. Аввалин суруде, ки тифлон мешунаванд?
- 3. Рақси халқии украинӣ.
- 4. Рақси халқии белорусӣ.
- 5. Асбобҳои миллии зарбии халқҳои тоҷику ўзбек.

ЧОРЯКИ СЕЮМ

СУРУДҲОИ МАВСИМӢ

Дарси 1. СУРУДҲОИ МАВСИМӢ ВА МАРОСИМӢ

Халқи тоҷик ва ўзбек маросимҳои анъанавӣ ва ҷашнвораҳои доранд, ки ба моҳҳои сол ва фаслҳои бахшида шудаанд. Масалан, дар фасли баҳор Иди Наврӯз бо тантанаи ҷашни гирифта шуда бошад, оиди сайри лола ва оғози меҳнати деҳқонӣ маросими «Шоҳ мойлар» гузаронида шудааст.

Инчунин, агар дар фасли тирамоҳ корҳои ҷамъоварии ҳосил гузаронида шаванд, дар фасли зимистон гапу гаштакҳо мегузарониданд. Дар эҷодиёти шифоҳои мусиқии халқӣ низ сурудҳо ба воситаи ана ҳамин гуна мавсиму маросимҳо пайдо шудаанд.

Зимистон

- ☉ Суруди «Барфбўрон»-и оҳангсоз Аваз Мансуровро ғўш кунед ва мазмуни онро гуфта диҳед.

ҚОРБЎРОН (БАРФБЎРОН)

Шеъри **М. Абдушукурова**

Оҳанги **А. Мансуров**

Шодон

Зар - ра - зар - ра, зар-рин қор, Шош-ма, сен-да ар-зим

mf

бор. Зар - ра - зар - ра, зар-рин қор, Шошма, сенда арзим

бор. Ха-де- май кел-са бӯ-рон

Қор-бӯ-рон ўй- най так - рор. Ха-де-май кел-са бӯ-рон,

I.

Қор-бў-рон ўй-най так - рор.

2.3 Иккиси

Қор - бў - ро - ну қор - бў - рон,

Со-ла-сан бун-ча су -рон.

Чин-дан бўл-санг паҳ-ла-вон, Бел-ла-шай-лик, қор-бўрон!

Ля-ля-ля-ля-ля-ля-ля, ля - ля-ля-ля

ля-ля-ля-ля-ля-ля-ля, хей.

Барои тамои кардан

Раҳмат: — Зарра-зарра, заррин қор,
Шошма, сенда арзим бор.
Ҳадемай келса Бўрон,
Қорбўрон ўйнай такрор.

Бўрон: — Учиб келдим, мана мен,
Қани, кўрсат кучингни!
Чанғида уч, чана мин,
Қор отиб, ол «ўчингни».

Нақарот:

Иккиси:— Қорбўрону қорбўрон,
Соласан бунча сурон.
Чиндан бўлсанг паҳлавон,
Беллашайлик, қорбўрон!

Раҳмат: — Кўп мақтанма сен, Бўрон,
 Менга тенг келолмайсан.
 Мен бошласам ўйинни —
 Бош кўтара олмайсан.

▲ **Машқҳои шифоҳиро иҷро кунед.**

а)

б)

△ **Суруди «Биз аскармиз»-ро дар андозаи 4/4 дирижёрӣ карда, бо нотаҳо гӯед. Дар зинаи баъдина бо бандҳои шеър ва нақароташ якҷоя иҷро кунед.**

БИЗ АСКАРМИЗ (МО АСКАРЕМ)

Шеърӣ **И. Раҳмон**

Оҳанги **Н. Норхўҷаев**

Бо суръати маршона

Биз ас- кар- миз, пос- бон-миз, У -луғ йўл- да кар- вон - миз.

Тинч-лик у- чун қал- қон- миз, Ҳеч бу -зил - мас кўр-ғон-миз.

Биз ас- кар- миз, пос- бон-миз, У -луғ йўл- да кар- вон - миз.

Тинч-лик у- чун қал- қон- миз, Ҳеч бу -зил - мас қўр-ғон-миз.

Нақарот:

Бир, ик-ки, уч, бир, ик -ки... Ай- тинг, мар-ра ким-ни -ки? Ал-

бат мар-ра биз-ни-ки, Жа-сур ўғ-лон, қиз-ни -ки. Ал-

бат мар-ра биз-ни-ки, Жа-сур ўғ-лон, қиз-ни -ки.

Она юрт Туркистонда,
Еру осмон, уммонда
Чиниқишни қўймаймиз,
Тинчлик куйин куйлаймиз.

Нақарот:

Бир, икки, уч, бир, икки...
Айтинг, марра кимники?
Албат марра бизники,
Жасур ўғлон, қизники.

1. Таассуротҳои аз шеъри «Қорбўрон» гирифтаатонро гуфта диҳед.
2. Суруди «Биз аскармиз»-ро аз ёд кунед.

**Бахшии халқӣ
Умарқул Пўлкан ўғли**

Дарсҳои 2–3. СУРУДҲОИ ФАСЛИ ЗИМИСТОН

Маълум аст, ки дар фасли зимистон ҳам деҳқон ва ҳам замин дам мегиранд. Ана дар чунин фосола аҳли маҳалла, ҳаққу ҳамсояҳо, хешу таборон, бачагони ҳамсол чамъ шуда, гапу гаштакҳо мегузарониданд. Ин гуна гаштакҳо асосан «барои рӯзҳои дарози зимистонро обод, пурмазмун ва бо таъби баланд гузаронидан ташкил мешуданд»¹.

Дар гаштакҳо дар баробари меҳмоннавозӣ, сӯҳбатҳои самимона, бозиҳои гуногун шеърӯи ғазалхонӣ мекарданд, сурудӯи тарона мехонданд. Аз замонаҳои қадим дар байни мардуми тоҷику ўзбек достонҳои «Шоҳномахонӣ», «Алпомишхонӣ», «Гўрўғлихонӣ», «Авазхонӣ», бахшихонӣ, шеърӯи ғазалхонӣ, ромишгарӣ, мақомхонӣ айнан дар чунин сӯҳбатҳои шабона орошташаванда баргузор мегардиданд. Асбоби дўмбира (баъзан қўбиз, дотор) бошад, ба сифати сози чўршаванда истифода мешавад.

♪ Мисоли зеринро дар андозаи такти 2/4 дирижёрӣ карда, дар асоси нотаҳо иҷро кунед.

ҚАРИ НАВО

Саросема нашуда

¹ Маҳмуд Саттор. "Ўзбек удумлари". Фан. 1993, с. 122.

🕒 Суруди «Совуқ кимни излайди?» -ро гўш кунед ва таассуротхоятонро гуфта диҳед.

СОВУҚ КИМНИ ИЗЛАЙДИ ? (САРДИ КИРО МЕЧЎЯД?)

Шеъри П. Мўъмин

Оҳанги Н. Норхўчаев

Тези миёна

Со - вуқ ким - ни из - лай - ди,
 Ша - мо - ли физ-физ - лай - ди.
 Би - ла - сиз - ми, со- вуқ - дан Ким ку - либ, ким йиғ- лай-
 ди. Бўл - са лан - жу дан - га - са,

туг - ма - си - ни тақ - ма - са, Со - вуқ тез - да
йи - қа - ди, Ун - дан ғо - либ чи - қа - ди.

Кийинволиб, шайланиб,
Юрса ўйнаб, айланиб,
Бўшашмаса ким агар
Совуқ унга бўйин эгар.

Кувонтириб яна-да,
Учиради чанада.
Бўлинг, дея, қахрамон
Ўйнатади қорбўрон.

Нақарот:

Нақарот

Бўлса ланж-у дангаса,
Тугмасини тақмаса,
Совуқ тезда йиқади,
Ундан ғолиб чиқади.

?! 1. Аз мисолҳои нотавии зерин андозаҳои такташонро муайян кунед:

а)

б)

2. Дар суруди «Совуқ кимни излайди?» чӣ гуна аломатҳои алтератсиявӣ мавҷуд аст?
3. Дар байни кадом пардаҳои овозқатори додашуда фосилаҳои нимпарда мавҷуд буданашро муайян кунед.

Дарсҳои 4–5. ТҶХТАСИН ЧАЛИЛОВ

Тўхтасин Чалилов

Ҳунарпешаи шоистаи Республикаи Ўзбекистон, навозанда ва бастакор Тўхтасин Чалилов (1896 – 1966) дар оилаи Чалолота ном аробакаш, ки дар шаҳри Андичон истиқомат дошт, ба дунё омадааст. Ӯ аз хурдсолӣ дўстдори муסיқӣ буда, даставвал аз Оппоқ Охунд ва Муҳаммад танбўрчӣ аввалин таҷрибаи навозандагӣ гирифтааст. Дертар аз Юсуфчон чангнавози қўқандӣ сабки мусиқии мардумиро аз худ карда, малакаи дарки онҳоро пайдо кардааст. Ин сабақҳои устодон дар оянда Т.Чалиловро ҳамчун навозанда ва сарояндаи хушовоз ба воя расонида, барои эҷоди тарона, суруд ва навоҳои мардумии ӯ замина гузоштааст. Имрӯз бошад, бо асарҳои мусиқии бо руҳияи нави замонавӣ офаридашудаи ӯ дар байни оҳангсозони ўзбек давраи нав оғоз шудааст. Сурудҳои «Ватани азизам», «Эй Ватан», «Тўй муборак», «Кокулат», «Рақс кунад»-и Т.Чалилов дар байни халқи ўзбек машҳур аст. Дар баробари ин Т.Чалилов аз ҷумлаи санъаткороне мебошад, ки дар Ўзбекистон жанри драмаро ташаккул дода, барои рушди он ҳиссаи арзандаи худро гузоштааст. Аз ҷумла устод ба асарҳои сахнавии «Ҳалима», «Рафиқон», «Гулсара», «Нурхон», «Тоҳир ва Зўҳро», «Равшан ва Зулҳумор», «Ҳикояи Фарғона», «Ғунчаҳо», «Алпомиш»

мусиқӣ офаридааст. Т.Ҷалилов зиёда ба 40 зиёд асарҳои сахнавӣ ва мусиқӣ эҷод кардааст.

СИГНАЛ

Оҳанги **Т. Ҷалилов**

Тези миёна

НАВБАҲОР

Шеъри **Н. Нарзуллаев**

Оҳанги **Г. Кўчқорова**

Тези миёна

Фас-ли нав-ба-ҳор ки-риб кел-ди э-лим- га,
 За-ри-ни соч-ди ку-ёш биз-нинг о-на за-мин-га,
 Шо-йи яп-роқ-ла-ри-ни ёй-ди гў-зал би-наф-ша.

Хуш-бўй ҳид-ла-рин со-чиб, жил-ма-я-ди у биз-га. Қан-дай гў-
 зал-ки бу ба-ҳор, бу ба-ҳор, о-лам тўл-ди гул-че-чак-ка,
 гул-че- чак-ка. Ча-рақ-ла-ган қу-ёш қу-либ,
 са-хо-ват қи-лар эл-га. Қан-дай гў - зал-ки бу ба-ҳор, бу ба-ҳор,
 о -лам тўл - ди гул-че-чак-ка, гул - че- чак - ка.
 Ча - рақ - ла - ган қу - ёш қу - либ,
 са- хо - ват қи -лар эл - га.

Баҳор чиройин кузатгин-чи сен бир он,
 Нақадар гўзал баҳор, чиройидан бўлдик лол,
 Бу чаман майсазорлар юртимизга ярашар,
 Жажжигина қалбимга чексиз қувонч бағишлар.

ЧАСОРАТИ БАХШӢ

— Дарвозаро мекушоем, кўчманчиҳо ба монанди мўру малах зер карда омаданд, бо онҳо баробар шуда намешавад. Агар дарвозаро накушоем шаҳро ё ба об фарқ мекунад, ё сўзонда ба хокистар мубаддал мегардонанд, — гуфт ҳокими шаҳри Тошканд. Ў ба монанди балову қазо зер карда омада, деворҳои қалъаро вайрон кардани душманонро дида буд.

— Ҳокимамон дуруст мегўянд, калидҳоро супоридан лозим. Онҳо бисёранд мо кам. Ҳозир онҳо зер карда даромада ҳамаамонро несту нобуд мекунад, — гуфт ёрдамчи дасти рост.

Дигарон ҳам бо ў розӣ шуданд. Пас аз он мўйсафедони Тошканд ба як хулоса омада қарор карданд, ки дарвозаҳоро ба душман кушоянд. Ҳамин вақт дар назди дар, ҷавоне либоси жанда ба тан бо чашмони хунолуд пайдо шуд.

— Не, дарвозаро намекушоем. Агар босмачиҳо ба шаҳр дароянд, писаронамонро ба гуломиву духтаронамонро ба чўригӣ мегиранд. Агар розӣ шавед, ман танҳо, ниятҳои бади онҳоро боз карда, аз роҳашон бозмегардонам — гуфтааст ў.

— Чӣ тавр? Ҳамин хел душманҳоро-а? — гуфта ҳайрон шуданд ҷамъомадагон.

Ҳоким чунин гуфт:

— Гапи намешудагӣ?! Ҳамин қадар паҳлавонҳо душманро нест карда натавонистанду, ту як худат оё метавонӣ? Як худаш ба душманҳо зўраш намерасад. Калидро ба душман супоридан лозим.

Аз ҳама тараф доду фарёд бардошта шуд.
Ҳамин вақт ҷавон чунин гуфт:

– Дар ҷанг ман ҳам иштирок кардам. Бо роҳи зӯрӣ ва ҷанг, он лашкарро дафъ карда натавонистем ва наметавонем, аммо ман бахшиям. Кани дӯмбураамро ба кор андозам-чӣ. Шояд кори шамшер карда натавонистаро, дӯмбураам иҷро карда тавонад.

Ҳокиму сардори мӯйсафедҳо пас аз фикру андешаҳо, охир ба тақлифи бахшӣ розигӣ баён кардаанд. Ҷавони бахшӣ дӯмбураашро ба даст гирифта, ба ҷои баланди қўрғон баромада, рӯ ба тарафи душман оварда, ба навохтани дӯмбурааш сар кардааст. Яке аз босмачиҳо хостааст ўро бо овози тираш тарсонад, лекин сардорашон ба ин роҳ наододааст.

Ба ҷавони бахшӣ нигоҳ карда гуфтааст:

– Эй ҷавон, поён фуру.

Бахшӣ ба беруни қўрғон баромадааст.

– Ту худат кистӣ, касбу корат чист?

– Ман бахшиям, — ҷавоб додааст ў.

– Агар бахшӣ бошӣ одами хуб будай. Бо дӯмбураи дар даст доштаат, дар як дам маро ҳам хандониву, ҳам гирёнӣ, туро амон нигоҳ дошта, асир кардани хонаводаатро бас карда, гашта меравам. Агар аз ўҳдаи ин кор баромада натавонӣ, ба пўстат коҳ ҷой мекунам. Хокистари шаҳратро бо хок яксон мекунам — гуфтааст сарвари душманон.

Ҷавони бахшӣ розӣ шудааст. Зеро ҳам худӣ бахшӣ ва ҳам дӯмбурааш ба ин кор ҷўр шуда, тайёр буданд ба ҳунарнамоӣ. Ў ба дӯмбурааш

нигоҳ карда: «Тулпори ман, канӣ қудрати худро нишон деҳ, чунон навоз, ки аз ханда рӯдаҳояш кандаву, аз гиря чашмонаш пӯшида шаванд», — гуфта ба навохтан сар кардааст.

Дӯмбура гӯё суханони бахширо фаҳмида бошад, ки попуқҳояшро ҷунбонда, навохтанро сар кардааст. Сурудро чунон хондааст, ки кӯҳҳову замин ба ларза даромада, долу дарахтҳо ҷунбидаанд. Ҳамин вақт аз чашмони саркардаи босмачиҳо оби дида шашқатор рехтааст:

– Бас кун, диламро реш-реш кардӣ! — гуфта ба зӯр ўро бас кунондааст.

Бахшӣ дӯмбуранавозӣ ва сурудхониро лаҳзае қатъ карда, пас боз ба сурудхонӣ пардохтааст. Ҳангоми ба авҷи суруд баромадан, сардори босмачиҳо аз ханда қариб рӯдакан шудааст. Ҳама ба ҳайрат афтидаанд, зеро саркарда дар тамоми умраш ба чунин ҳолат наафтида будааст, яъне дар як лаҳза ҳам ханда кунаду ҳам гиря.

Саркарда ба худ омада:

– Ҷойҳои зиёдеро бо қувваи шамшер забт кардам. Аммо туро забт карда натавонистам, сурудат маро таслим кард. Ман аз ниятам баргаштам. Ба ҷою макони худ бармегардам. Аммо як илтимосе дорам, розӣ мешавӣ? – гуфтааст.

– Гӯед, — гуфтааст ҷавони бахшӣ.

– Агар ҳамроҳи ман равӣ, туро вазири дасти рост таъин мекунам. Тамоми умрат дар роҳату фароғат мегузарад — гуфтааст саркарда.

– Не, ман дар ҳамин ҷо таваллуд шудаам, дар ҳамин ҷо мемурам, гуфтааст дар ҷавоб бахшӣ.

Ҳамин тариқ дўмбура ва суруди бахшӣ қалъаи Тошкандро аз талаву тороҷ, халқашро аз хонавайроншавӣ эмин доштааст.

(Аз китоби «**Асотир, ҳикоят ва ривоятҳои ўзбекӣ**»)

СЎИҚАСДИ ШАБОНА ВА НАВОИ «МУШҚДОНА»

Ҳаво торик шуда буд. Борбад пеши пойи худро базӯр медид ва боэҳтиёт дар кўчаи тангу ноҳамвор қадам мезад. Дар нимаи роҳ баногоҳ ду кас ба ӯ ҳучум оварда мушту лагадкўб карданд. Гарчанде Борбад дод мегуфт ва ёрӣ мехост, касе ӯро халос намекард. Зеро атрофи боғ беодам буд. Ногоҳ дар дасти яке дами ханҷар дурахшид. Роҳи ягонаи халосӣ гурехтан буд ва Борбад тамоми қувваи худро чамъ оварда аз девор ҷаҳид ва дар боғи тамоман торик ғайб зад. Душманон машъал гиронда дар боғ ӯро бисёр чустуҷў карданд, вале наёфтанд. Зеро ӯ дар болои дарахт буд. Ҳамин тавр, то рӯз садо набароварда чун мурғ дар шох нишаст. Бовар надошт, ки онҳо дур рафта бошанд. Зеро яке аз душманон чунин гуфт: «Наёбем, Биндуй моро несту нобуд мекунад».

Ў дар байни шохҳои сершоҳу барг бекор нанишаста, дар бораи эҷоди навои тозаи рақсӣ барои Мушқдона бисёр фикр кард. Ҳамаи оҳангҳои рақсии мардумӣ, ки дучор омада буд, аз хаёлаш гузаштанд. Ҳеч яке аз он оҳангҳо ба Мушқдона мувофиқ набуданд. Сипас Борбад мувофиқи нозу карашма, шўҳихову ҳаракатҳои хоси ӯ оҳанг ҷуст. Вақти дамидани субҳ айёме, ки осмон каме сафедӣ дошт,

аз девор парида ба кўча гузашт ва ба ҳавлии худ шитофт. Ин бегоҳӣ дар қасри шоҳ базме буд ва дастаи Борбад бо сурудҳои наву дилангез таби Хусравро бояд хуш кунад. Борбад оинаи мисинро гирифта, ба варами қабин ва рӯи латхӯрдааш марҳам молид. Сипас либос иваз карда дароз кашид, ки камтар хастагиро барорад, то ки дар базм вазӣ нохуши ӯ ба касе маълум нагардад. Ӯ андешид, ки Накисо дуруст гуфта будааст: «Душманони ӯ зиёд мешаванд ва қадам бояд боэҳтиёт гузошт». Сипас боз дар бораи Мушқдона — раққосаи даста андешид, ки барояш оҳанги нави рақси ваъда карда буд. Хаёлотии хушобуранг ба парвоз омад ва шоҳи хунёгарон Борбад Мушқдонро дар бар куртаи ҳарир ҳангоми рақси суғдӣ бидид. Он қадар равшан медид, ки метавонист таҳриқи хурдтарин мушаки Мушқдонро бо мусиқӣ ифода намояд.

Ин дам аз дар Мушқдонаи ҳақиқӣ бо хоҳараш Яқдона вориди ҳавлии шуда, Борбадро дар ҳолати ачибе дарёфтанд: ӯ зери сояи ҳавозаи кишмиш нишаста, бо шавқу шодӣ тор мезад, абрӯ парронда китф чунбонда ҳаракатҳои рақси менамуд. Гарчанде Мушқдона бо Яқдона тамоман наздик омаданд ва дар рӯ ба рӯяш истоданд, Борбад ҳанӯз ҳам бо Мушқдонаи хаёли сару кор дошт, чашм пӯшида савори оҳанги худ ким чӣ хел қилваҳо мекард.

Мушқдона, ки ҳангоми вуруд, ангушти ишора ба лаб чилик намуда, аз Яқдона хомӯширо талаб карда буд, бо даст чашмони Борбадро баста, худ пеш аз хоҳараш қоҳ-қоҳ хандид. Борбад бозистод ва чашмонашро накушода гуфт: «Аз хандаат бӯйи мушк меояд».

- Ёфтӣ, ман Мушқдонаам.
- Ин кас хоҳарат, — гуфт Борбад.
- Чӣ хел шинохтӣ? — гуфт Мушқдона.
- Аз ҳар дуи шумо бӯйи якхелаи мушк меояд, — ҷавоб дод Борбад.

Ҳар ду хоҳарон баробар хандиданд.

Мушқдона ба аҳволи Борбад нигоҳ кард ва парсид:

- Устод, туро ба ин ҳол кӣ афканд?
- Аз шаҳри Рай мегузаштам ва дуздон ба ман дарафтида, ба ин ҳол маро расониданд.
- Кай дар шаҳри Рай будӣ?
- Ҳамин шаб дар хобам. Чун аз хоб хезам осори зарбу лат дар баданам боқӣ мондааст.
- Хайр шӯхӣ бас. Ин хоҳари ман низ меҳоҳад раққоса шавад.

Баъдан Борбад навои шӯхеро менавозад ва Яқдона дар зери он мерақсад. Аз рақси ӯ Борбад ба вачд меояд ва ҳамроҳи Мушқдона бо ӯ мерақсанд. Баъди анҷоми рақс, Борбад бисёр таъриф мекунад. Сипас, Мушқдона аз Борбад хоҳиш мекунад, ки оҳанги навашро барои ӯ навозад. Дар зери ин оҳанг Мушқдона хеле зебо рақс мекунад ва баъд аз анҷоми рақс ҳамчун рамзи муҳаббат аз ҷабини Борбад мебӯсад ва мегӯяд:

— Ман фаҳмидам, ки ин оҳангро барои ман офаридӣ. Ту маро дӯст медорӣ устод?

— Ту шайтонча медонӣ, ки ман киро дӯст медорам, — гуфт Борбад ва хандид.

— Охир дар ҳамон Гесӯ чӣ чизи аҷоибе ёфтӣ, ки дар ман нест? — гуфт Мушқдона ва ноз кард.

Борбад ба ӯ мегӯяд, ки Гесӯ дили бузург дорад ва дили ӯ монанди оби чашма соф аст.

Мушқдона ба Борбад нигариста мегӯяд, ки Гесӯ туро ҷоду кардааст, вай суханҳои устакорона мегӯяд, аммо ман ба воситаи рақс ҳиссиёти худро бо ҳаракатҳои ифода мекунам ва дили ман бузург шуда маро фаро мегирад, гуё дили ман мерақсад, на ман.

(Аз китоби *"Нақлу ривоятҳои халқи тоҷик"*)

⊙ Оҳанги "Мирзадавлат" - ро иҷро кунед.

МИРЗАДАВЛАТ

Ҳазломез

Оҳанги асбобҳои анъанавӣ

МОҲИ ОЛАМ

Оҳанги халқи тоҷик

Миёна

- ?! 1.** Номи асарҳои ба эҷоди Т.Ҷалилов мансуб бударо гӯед.
2. Суруди «Навбахор»-ро ифоданок иҷро кунед.
3. Суруди «Навбахор»-ро аз ёд кунед.
4. Ривояти «Ҷасорати бахшӣ» дар бораи чӣ навишта шудааст?
5. Дар ривояти «Сӯйқасди шабона ва Навои «Мушқдона» образи кӣро ифода ёфтааст?

Дарсҳои 6–7. ТАРОНАҲОИ МАРОСИМҲОИ РАМАЗОНӢ

Маросимҳои рамазонӣ (моҳи солшумории ҳичрӯ-қамарӣ), аз рӯзи сеюми моҳи мубораки Рамазон сар шуда, бо иштироки калонсолон ва ё ҷавонон гузаронида мешавад. Иштирокчиёни маросим, вақти намози хуфтан дар назди ҳар ҳавлӣ ҷамъ шуда, таронаи «Рамазон» ё «Ё Рамазон»-ро мехонданд ва дар ҷавоби он соҳибони хона ҳар хел шириниву пухтаниҳо, ҳадяву эҳсон мекунанд. Таронаҳои гуногуни рамазонӣ мазмунан ба ҳам

наздиканд. Аз чумла, байтҳои таронаҳои рамазонӣ ба соҳибони хонадон зиндагонии хушу хонабодӣ ният карда, баъзан таронаҳои ҳазлу шўҳӣ низ суруда мешавад.

НИШОЛДА

Шеъри **Р.Толиб**

Оҳанги **Д.Омонуллаева**

Шодон

Тўй-да, бай-рам-да, Рў-за ай-ём-да, Тан-сиқ ни-шол-да,
Тор-тиқ ни-шол-да. Муз-қай-моқ-дан зўр, Ма-на, я-лаб кўр.
Оҳ- оҳ ни -шол-да, Оп-поқ ни-шол-да, Ма-за -ли, тот-ли, оҳ!
Мис - ли нов - вот - ли, оҳ! Оҳ- оҳ ни- шол - да,
Оп - поқ ни- шол - да! Муз - қай -
моқ- дан зўр, оҳ! Ма-на я-лаб кўр, оҳ! Оҳ- оҳ ни-шол-да,
Қай -моқ ни- шол-да! Қай -моқ ни-шол-да!

Тўйда, байрамда,
Рўза айёмда
Тансиқ нишолда,
Тортиқ нишолда.

Музқаймоқдан зўр,
Мана ялаб кўр,
Оҳ-оҳ нишолда,
Оппоқ нишолда.

Нақарот :

Нақарот

Мазали, тотли – оҳ!
Мисли новвотли – оҳ!
Оҳ-оҳ нишолда,
Оппоқ нишолда.

Бунча ҳам ширин,
Ким билар сири?
Оҳ-оҳ нишолда,
Қаймоқ нишолда.

Музқаймоқдан зўр – оҳ!
Мана, ялаб кўр – оҳ!
Оҳ-оҳ нишолда,
Қаймоқ нишолда.

Меҳмонга юзим,
Хизматда ўзим.
Тайёр нишолда,
Мадор нишолда.

△ **Суруди «Модари қон, модарам»-ро омўзед.**

МОДАРИ ҚОН, МОДАРАМ

Шеъри **Б.Раҳимзода** ва **М.Фарҳат**

Оҳанги **М.Атоев**

Шўх

Чун па - да - рам кор - дон ме - ша - вам!

Чун а - ка - ам паҳ - ла - вон ме - ша - вам!

Чун а - па - ам қаҳ - ра - мон ме - ша - вам!

Мис-ли шу-мо меҳ-ру - бон ме - ша -вам! Мо - да-
ри чон, мо - да -рам! Мо - да - ри чон,
мо - да - рам! Мо - да -
ри чон!

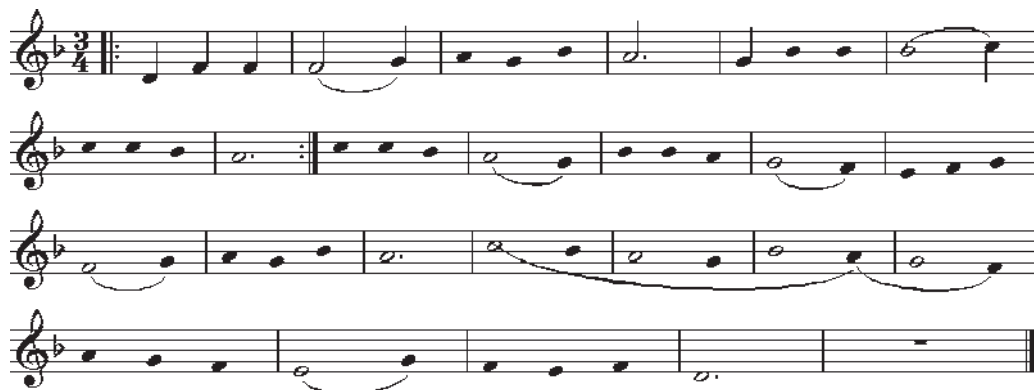
Соҳиби кору сухан мешавам!
Булбули боғу чаман мешавам!
Чобуку ҳушёр ман мешавам!
Лоиқи номи Ватан мешавам!

Н а қ а р о т : Модари чон, модарам! } 2 бор
Модари чон, модарам!

Соҳиби илму ҳунар мешавам!
Аз ҳама фан бохабар мешавам!
Аз пайи роҳи падар мешавам!
Ҳамдами фатҳу зафар мешавам!

Н а қ а р о т : Модари чон, модарам! } 2 бор
Модари чон, модарам!

 Дар нотаи мисоли зерин мувофиқи андозаи такт чўбчаҳоро гузошта бароед:

- ?! 1.** Пардаи асосии суруди «Нишолда»-ро муайян кунед.
2. Суруди «Нишолда»-ро дар андозаи такти 4/4 чӣ хел дирижёрӣ кардан мумкин?
3. Суруди «Модари чон, модарам»-ро аз ёд кунед.

Дарсҳои 8–9. СУРУДҲОИ ИДИ НАВРЎЗӢ

Баҳорро фасли зебои идҳо меноманд. Зеро, дар ин фасл иди Наврӯз, яъне соли нав васеъ қайд карда мешавад. Дар иди Наврӯз сурудӯ яллаҳо иҷро мешаванд, таронаҳо ва ҳар гуна рақсҳои аҷоиб гузаронида мешавад. Фазилати дигари ҷашнгирии Наврӯзи бостонӣ он буд, ки писарону духтарон гулхан афрӯхта, то фаро расидани торикӣ болои боми хонаҳо баромада, сурудҳои Наврӯзӣ-баҳорӣ мехонданд.

Дар ин суруду таронаҳо ҳаҷв мақоми устувор дошт, ҷавонон бидуни тарс, бою мумсикони маҳалла, хиёнаткорону шаҳрдорони ноўҳдабароро нимшўхию нимҷиддӣ танқид менамуданд. Бачаҳо аввалин муждарасони Наврӯз буданд. Онҳо ба кўҳ, пуштакўҳ рафта, сияҳгўшро, ки дар маҳалҳои шимолӣ онро бойчечак меноманд, ҷамъ оварда, бо фаро расидани беғоҳии шом онҳо гурўҳ-гурўҳ шуда, бойчечак дар даст ҳавлӣ ба ҳавлӣ мегаштанд ва ҳаммаҳаллагони худро бо Соли Нав муборакбод менамуданд ва суруди бойчечакро замзама менамуданд.

🕒 **Ин гуна сурудҳо ҳам дар забони ўзбекӣ ва ҳам дар забони тоҷикӣ садо меоданд.**

БОЙЧЕЧАК

Суруди халқи ўзбек

Шўҳ

Бой-че- ча-гим бог- лан- ди, қо - зон тў -ла ай- рон -дир,
 Ай- ро- нинг-дан бер-ма-санг, қо- зон - ла- ринг вай-рон-дир.
 Кат- тиқ ер-дан қаз- лаб чиқ-қан бой- че- чак, юм- шоқ ер-дан
 ю- гу-риб чиқ-қан бой- че-чак. Бой-че- чак-ни тут - ди - лар,

 тут ё - гоч - га ос - ди - лар, қи - лич би - лан

 чоп - ди - лар, бах - мал би - лан ёп - ди - лар.

Рўзҳои иди Наврўз ҳамчун ифодакунандаи шодию хурсандии одамон оҳангҳои сози низ иҷро мешаванд. Ана ҳамин тавр оҳангҳои кўҳна то замони мо омада расидаанд. Оҳангҳои «Наврўзи Аҷам» ва «Аҷам» аз ҷумлаи онҳост.

НАВРЎЗИ АҶАМ

Оҳанги халқӣ

Саросема нашуда

НАВРЎЗ ҚЎШИҒИ (СУРУДИ НАВРЎЗ)

Шеърӣ Н.Нарзуллаев

Оҳанги Н.Норхўҷаев

Тези миёна

Да-ла, қир-га, мо - мо - жон, Бир-га-ла- шиб бо-рай- лик.

Чуч - мо - ма - лар чи - қиб - ди,

Дас - та -дас- та те - рай - лик. Чуч - мо - ма - ни,

мо-мо-жон, Кўз-га сур-тай-лик су-йиб. Ан- во-йи ҳид-

ла-ри-дан Баҳ -ра о-лай-лик тў-йиб. О-мон, о-мон,

о - мон -лик, Кўр - май - лик ҳеч ё - мон - лик.

Кўр - май - лик ҳеч ё - мон - лик.

1. Дала, қирга, моможон,
Биргалашиб борайлик.
Чучмомалар чиқибди,
Даста-даста терайлик.

Нақарот: Омон, омон, омонлик,
Кўрмайлик ҳеч ёмонлик.

2. Улаб шомни саҳарга,
Бахтимизни сўрайлик.
Кеча билан кундузнинг
Учрашганин кўрайлик.

Нақарот: Омон, омон, омонлик,
Кўрмайлик ҳеч ёмонлик.

 Ба нота нигоҳ карда хонед.
ЯК ДАСТА ГУЛ

Оҳанги халқи тоҷик

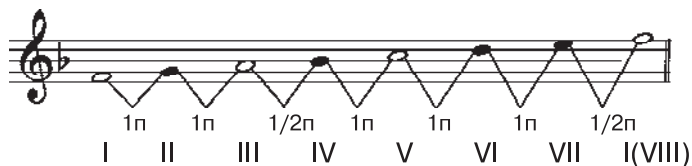
Тези миёна

The musical score consists of four staves of music in 3/4 time, with a key signature of two flats (B-flat and E-flat). The melody is written in a treble clef. The first staff begins with a quarter rest followed by a series of eighth and quarter notes. The second staff continues the melody with similar rhythmic patterns. The third staff features a repeat sign (double bar line with two dots) and ends with a quarter rest. The fourth staff concludes the piece with a quarter rest followed by a few more notes.

ФА-МАҶОР

Сарпардаи (тоникаи) лаҳни Фа-маҷор садои «фа» буда, дар назди калид як аломати **си-бемол** гузошта мешавад.

Овозҳои зинаҳои I, III ва V дар зинаҳои устувор ва овозҳои зинаҳои II, IV, VI ва VII дар зинаҳои ноустувор ҷойгир мешаванд.

Дар лаҳни фа-маҷор нимпардаҳо дар зинаҳои III ва IV ҷойгиранд, ки ба нотаҳои **ля** ва **си-бемол** рост омада, ҳамчунин зинаҳои VII ва I ба фосилаҳои нотаҳои **ми** ва **фа** — ба вучуд меоянд.

ЧИЛДИРМА (ДОИРА)

Оҳанги **Д.Омонуллаева**

1. Кадом сурудҳои ба иди Наврӯз бахшидашударо медонед?
2. Суруди «Наврӯз»-ро аз ёд кунед.
3. Оҳанги «Чилдирма»-ро дар андозаи такти 6/8 ҷи хел дирижёри мекунад? (Бо дасти рост нишон диҳед).

ЧОРЯКИ ЧОРУМ

СУРУДҲОИ ФАСЛИ БАҲОР

Дарси 1. МАЪЛУМОТ ДАР БОРАИ СУРУДҲОИ ФАСЛИ БАҲОР

Суруду таронаҳои ба мавсими зебо — баҳор бахшидашуда, дар эҷодиёти халқ мақоми алоҳида доранд.

Давраи бедоршавии табиат, нумӯи лолаву гулҳо, тамоми мавҷудоту чаманзор, хониши хуши паррандагон, ба дили пиру барно таъсири нотақрори худро мерасонад, олам-олам завқу қувва мебахшад. Чунин манзараҳои зебо аз тарафи нави-сандагону шоирони боистеъдоди халқӣ дар шеърӯ ҳикоя ва сурудҳо тараннум гардидаанд. Аз ҷумла дар суруди «Баҳор омад» таровати нотақрори ин фасл ин тавр васф гардидааст:

БАҲОР КЕЛДИ (БАҲОР ОМАД)

Суруди халқи ўзбек

Саросема нашуда

Ба - ҳор кел - ди, о - чил - ди гул - лар ҳар ён - да,
Бул - бул - лар сай - ра - ша - ди у ён - бу ён - да.

Тошдан тошга эчкилар
 Сакраб ўйнайди.
 Тоғ бағрида қўзилар
 Ўтлаб маърайди.

Тоғдан кўлга тиниқ сув
 Тушди шилдираб,
 Кўл ичида сув тўла
 Турар милтиллаб.

ТЎҲФАИ БАҲОР

Шеъри **Наимҷон Назирӣ**

Оҳанги **В.Абдураҳмонов**

А- на боз бо- рон бо-рид, Нағз шуд, нағз шуд. Аз тарнавҳо

об шо- рид, Нағз шуд, нағз шуд. Ба даш- ту саҳ- ро

фо- рид Нағз шуд, нағз шуд.

Ана боз борон борид,
 Нағз шуд.
 Аз тарнавҳо об шорид,
 Нағз шуд.
 Ба дашту саҳро форид,
 Нағз шуд.
 Пахтакор чигит корид,
 Нағз шуд.

Фалла барин шуд замин,
 Нағз шуд.
 Шукуфт гулҳои рангин,
 Нағз шуд.
 Боғҳо шуда нозанин,
 Нағз шуд.
 Кўҳу даман махмалин,
 Нағз шуд.

БАҲОРИМ (БАҲОРАМ)

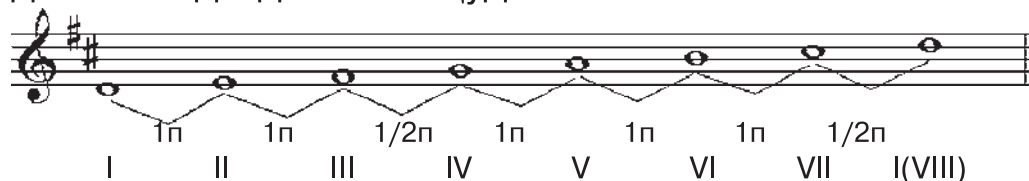
Тези миёна

Оҳанги Юнус Раҷабӣ

Пардаи ре-маҷор

Сарпардаи (тоникаи) асосии Ре-маҷор пардаи маҷори «ре» буда, дар назди калид аломатҳои фа-диез ва до-диез мавҷуд аст.

Овозҳои устувори Ре-маҷор дар зинаҳои I, III ва V ҷойгир мешавад (ре, фа-диез, ля). Зинаҳои боқимонда (II, IV, VI ва VII) овозҳои (ми, сол, си, до-диез) ноустуворанд.

БАҲОРИ ВАТАН

Миёна

Оҳанги халқи тоҷик

- ?! 1.** Чӣ гуна сурудҳои дар фасли баҳор бахшида шударо медонед?
2. Пардаи такагоҳи асосии суруди «Баҳор омад»-ро муайян кунед.
3. Суруди «Баҳор омад»-ро аз ёд кунед.

Дарси 2. СУРУДҲОИ ХАЛҚИИ БАЧАҒОНА

Сурудҳои бачагонаи халқи ўзбек ва тоҷик аз давраҳои қадим вучуд дошта, то замони мо низ омада расидаанд. Ин сурудҳо қисми таркибии эҷодиёти шифоҳии бадеиро ташкил мекунад. Дар онҳо ҳаёти завқангез ва муносибати авлоди ҷавон оиди фаслҳои сол ва ҷашнҳои гуногун ба таври ба худ хос ифода мешавад.

Бештари сурудҳои бачагона бо бозӣ ё ки вазъиятҳои он гуфта шудааст.

Сурудҳое, ки дар фасли баҳор гуфта мешаванд, «Бунафша», «Читтигул», «Ёмғир ёғалоқ», «Баҳор омад», «Лайлак омад» ва ғайраҳо ном доранд. Масалан, дар фасли баҳор ҳангоми боридани борон, бачаҳо шодию бозикунон бо мутоиба суруди «Ёмғир ёғалоқ»-ро замзама мекунанд.

ЁМФИР ЁФАЛОҚ (БОРОН МЕБОРАД)

Миёна

Суруди халқи ўзбек

Ём - фир ё - фа - лоқ, Ям - я - шил ўт - лоқ, Эн - ди
 э - кин - лар Чи - қа - рар ку - лоқ, Яш - на - син да -
 ла, О - чил - син ло - ла, Да - ла қўй - ни -
 да Оқ - син ша - ло - ла.

Тарновдан тошиб,
 Оқади шошиб.
 Ариқлар тўлар
 Зўр анҳор бўлиб.

Нақарот:
 Яшнасин дала,
 Очилсин лола.
 Дала қўйнида
 Оқсин шалола.

ПАРАСТУ

Шеъри **А. Раҳмон**

Оҳанги **Н. Бобокалонова**

Па - рас - ту, эй
 па - рас - ту, Эй па - ран - да - и хуш - рў.
 Мо ме - кў - чем аз ин чо, Ме-ша-вем аз ту чу - до.

Мо ме - кў - чем аз ин чо, Ме-ша-вем аз ту чу -
до. Баҳ-ри дўс - тон до - и - мо

1. Ку - шо - да дар - хо - и мо. 2. Ку-шо- да дар -
хо - и - мо. Ку - шо- да дар - хо - и мо.

- ?! 1.** Дар бораи сурудҳои бачагона чихоро медонед?
2. Суруди «Емғир ёғалоқ»-ро ба дафтари нотаатон кўчонед ва шеъри онро аз ёд кунед.

Дарси 3. ОҲАНГСОЗ КОМИЛҶОН ҶАББОРОВ

**Комилҷон
Ҷабборов**

Ҳунарманди мардумии Республикаи Ўзбекистон, навозанда ва оҳангсоз Комилҷон Ҷабборов (1914, Андиҷон – 1975, Тошканд) санъаткорест, ки ба ривочу равнақи мусиқии миллӣ саҳми босазое гузоштааст. Аз хурдӣ ӯ сурудҳои оҳангҳои қадимии миллиро ба дилаш ҷой кардааст. Устоди аввалинаш бародараш Мӯъминҷон мебошад, ки аз ӯ Комилҷон навохтани гичҷахро омӯхтааст. Сипас, аз дигар устодон — Рӯзимат Исобоев чанг, гичҷак ва танбӯрнавози ёд гирифта, аз Собирҷон Сиддиқов малакаи гичҷакнавози аз бар намуда, аз Муҳиддинҷон Надимов навохтани дуторро омӯхтааст.

Баробари дар санъати мусиқӣ ба воя расидан, Комилҷон Ҷабборов дар эҷодкорӣ низ самаранок фаъолият мекунад. Хусусан ӯ дар иҷрои чунин асарҳои мушкилу мураккаб ба монанди «Мавсими гул», «Наво», «Дугоҳи Ҳусайнӣ» сабки нотақори худ бо созои мусиқии ғичҷак иҷро кардааст. Баробари он К.Ҷабборов дар соҳаи драмаи мусиқӣ, оҳангҳо, суруду ашӯла меҳнати бобаракат намудааст. Дар ҳамкорӣ бо оҳангсоз Султон Ҳайитбоев ба драмаҳои мусиқии «Нур дар болои Фулҷа», бо оҳангсоз Донӣ Зокиров ба драмаҳои «Нодира», «Ҷаннати ман» оҳанг бааст. Инчунин, бисёр суруд ва ашӯлаҳо эҷод кард. Аз ҷумла, «Кишвари ободи ман», «Пиёлаи Тошканд», «Диёри ман туй», «Шифокорон», «Ёд кардам», «Мубтало шудам ба ту», «Ассалом», «Ватан», «Чашмони ту», «Эй парӣ», «Магар нагуфтам», «Назора кун», «Ин дил» аз ҷумлаи инҳоанд. Масалан, суруди «Диёрам ту», ки бар шеъри шоир Ҳабибӣ эҷод шудааст, дар байни халқи кишвари мо яке аз сурудҳои хеле машҳур ба шумор меравад. Суруди мазкур чунин оғоз меёбад:

ДИЁРИМСАН (ДИЁРАМ ТУ)

Шеъри **Ҳабибӣ**

Оҳанги **К.Ҷабборов**

Тези миёна

Эй о - зод, гў - зал

ўл - кам (жо - ни - мей), хур - мат - ли ди - ё -

The musical score is written on three staves. The first staff is in 3/4 time with a key signature of one flat (B-flat). The second staff is in 3/4 time with a key signature of one flat. The third staff is in 3/4 time with a key signature of one flat. The lyrics are written below the notes.

рим - сан, Кўп заҳ - мат и - ла
 топ - ган (жо - ни - мей) бах-тим- са-ну ё-
 рим - сан. Жо - ним ка - би ас-
 рай - ман, но - мус и - ла о- рим - сан.
 Кўнг-лим о - чи - лур боқ - сам (жо - ни - мей),
 о - ро - му қа-ро- рим - сан.

- ?! 1. Суруди «Диёрам ту»-ро кй эчод кардааст?
 2. Суруди «Диёрам ту»-ро дар асоси нота хонед.

ГАНЧИ ҚАРБОФ

Миёна Ми-минор

Дарсҳои 4–5. МУЖДАРАСОНҲОИ ФАСЛИ БАҲОР ВА ТАБИАТ

Маълум аст, ки аз давраи қадим мардуми мо лаклак, турна ва фароштурукро муждарасонҳои фасли баҳор меҳисобанд. Зеро пас аз хунуқиҳои зимистон, ин паррандаҳо аз рӯзҳои гарм муждагонӣ медиҳанд. Масалан, агар дидани лаклак дар аввали баҳор нишонаи хушбахтӣ бошад, касе, ки аз кадом тараф паррида омадани лаклакро бинад ба деҳа барака меоварад гуфта эътиқод мекунанд. Агар турна барвақт парида ояд, ин нишонаи расидани аввали баҳор мебошад, агар турна паст парвоз кунад, нишонаи ризқу рӯзии неки мардум мебошад.¹

АРФАМЧИ (АРФАМЧИН)

Саросема нашуда

Суруди халқи ўзбек

Нақарот:

Банд

Нақарот:

¹ Наврӯз. Мураттибон: Т. Мирзаев, М. Чўраев. Тошкент. Фан. 1992, сах. 85–90.

Бачаҳо ба парида омадани паррандаҳо интизорӣ мекашанд. Аз ҳамин сабаб бачагон парида омадани турнаро дида суруди «Турна қатор меояд»-ро мехонанду, баробари ин калонҳоро низ хабардор мекунад:

Турна қатор меояд,
 Арғамчинвор меояд,
 Вақти баҳор меояд,
 Мавсими қор меояд.

Баъзан овози хурӯсҳо низ ба завқу шавқи бачаҳо сабаб шуда, ба «қу-қу»-и хурӯсҳо тақлид мекунад. Ҳамин тавр сурудҳо дар бораи хурӯс ба вуҷуд омадааст.

ҚИЧҚИР, ХҶРОЗИМ (ҶЕҒ ЗАН, ХУРҶСАМ)

Шодон

Суруди халқӣ

Қич - қир, хў- ро - зим, қич - қир, хў- ро - зим,
 Бо - ла - лар уй - ғон - син, хей! Боғ- лар, ўр - мон,
 те - па - лар - да ло - ла - лар о - чил - син.
 Ку - ку, ку - ку, ку - ку, ку - ку.

Қичқир, хўрозим, қичқир, хўрозим,
 Болалар уйғонсин,
 Боғлар, ўрмон, тепаларда
 Лолалар очилсин.

Қичқир, хўрозим, қичқир, хўрозим,
 Тонглар ёришсин.
 Тонг ҳавоси, қуёшидан
 Болалар қувонсин.

БУЛБУЛЧА

Шеъри **М.Қўшоқов**

Оҳанги **М.Насимов**

Маҳин

Ў - зинг кич - ки - на, О - во - зинг ях - ши.
 Қа - ни, бул - бул - чам, бир сай - раб бер - чи.
 Қа - ни, бул - бул - чам, бир сай - раб бер - чи.
 Май - ли, ўр - тоқ - жон, Май - ли, сай - рай - ман.
 Кўм - кўк бо - финг - да у - чиб яй - рай - ман.

— Ўзинг кичкина,
 Овозинг яхши.
 Қани, булбулчам,
 Бир сайраб берчи.

— Майли, ўртоқжон,
 Майли, сайрайман.
 Кўм-кўк боғингда
 Учиб яйрайман.

— Ширин булбулчам,
Куйлайвер чақ-чақ.
Тинглаб қўшиғинг
Диллар хушчақчақ.

— Меҳнат қилибсан,
Экибсан гуллар.
Гулни севамиз
Бизлар — булбуллар.

?!

1. Дар бораи паррандаҳо чӣ гуна сурудҳоро медонед?
2. Пардаи такагоҳи асосии суруди «Булбулча»-ро муайян кунед.
3. Суруди «Булбулча»-ро аз ёд кунед.

Дарсҳои 6–7. ОҲАНГСОЗ ФАХРИДДИН СОДИҚОВ

Фахриддин Содиков (1914–1977, Тошканд) эҷодкори як қатор суруду таронаҳо ва оҳангҳои пурмазмун мебошад, ки барои инкишофи мусиқаи ўзбек саҳми босазо гузоштааст. Аз ҷумла оҳангҳои «Ўзбекча валс», «Ватан марши», «Қурилиш марши», «Оҳангсозӣ», суруди таронаҳои «Ўзбекистон», «Тўй муборак», «Ширмоной», «Зарафшон»-и санъакори моҳир хазинаи мусиқии миллиро ғанӣ гардондааст.

Фахриддин Содиков

Барои эҷод кардани ин гуна асарҳои пурмазмун, истеъдоди оҳангсозии Ф.Содиков, инчунин мукамал дониستاني асбобҳои чангу дутор аҳамияти калонро соҳиб аст. Ин фазилат ба дигар асарҳои бисёри ӯ низ намоён мешавад.

Аз ҷумла, ба ин, суруди «Қорабайир»-и ба шеъри шоир Акмал Пўлод эҷод кардаи ӯ мисол шуда метавонад.

Қорабайир зоти аспест, ки он дар Ўзбекистон парвариш карда шудааст. Аз он барои савор шудан ва аробакашӣ истифода бурдаанд. Дар суруди «Қорабайир» хизмати фоидаовари ана ҳамин хел аспҳо барои сабук кардани бори вазнини деҳқононамон васф карда мешавад. Қисми даромади созии суруд ва нақаротҳои он мардонавор гаштани бузкашон ва дар савту оҳангҳои бандҳои шеърӣ бошад, даштҳои васею дар онҳо аспони давида истодаро тасвир мекунад.

ҚОРАБАЙИР¹

Шеърӣ **А.Пўлод**

Оҳанги **Ф.Содиқов**

Босуръат

Чор- ва- миз- нинг

сав-ла-ти-дур қо-ра-ба-йир о-ти - миз, Йил-қи-миз-нинг

чи- ро- йи - дур, бу-кил-мас қа-но-ти-миз.

Эр- ка-ла-ниб киш-на-ган - да

¹ Қорабайир – зоти аспӣ дар Ўзбекистон машхуре мебошад, ки барои саворшавӣ, инчунин ба ароба барои боркашонӣ аз он фоида бурдан мумкин аст.

жа-ранг-лар да -ла, тоғ - лар. Жан-го-вар -лик
хис-ла-ти кўп, Меҳ- нат-да кўн- гил чоғ- лар,
меҳ-нат-да кўн-гил чоғ-лар. Оҳ, жон тул-по-ри-
миз.
Е-ли-ши-га
тенг ке - лол - мас хат-то кўк-да бур- гут - лар,
Қил-ган и-ши эл - га ман - зур, мақ- то-ви бор
бир даф - тар. Ҳар кун у -ни эр -ка -ла - тиб
ёл -ла-ри-ни та- рай- ман, Мен о- тим-га
ме-хр кў- йиб хам- ро- хим деб қа-рай - ман.
Ҳам-ро- хим деб қа-рай - ман. Оҳ, жон тул-по-ри-миз.

ЁЗ ЯХШИ (ТОБИСТОН ХУБ АСТ)

Шеъри П. Мўъмин

Оҳанги Д. Зокиров

Тези миёна

Ёз ке - зар яш - на - ган э - лим -
 Куш - ла - рим сай - ра - шар, қай - на -
 да, Ёз зав - қи ти - лим - да,
 шар, бу - лоқ - лар ши - вир - лар,
 ди - лим - да.
 шил - ди - рар.
 Ёз ях - ши,
 ши, ёз ях - ши, ёз ях - ши!

Ёз кезар яшнаган элимда,
 Ёз завқи тилимда, дилимда.
 Қушларим сайрашар, қайнашар,
 Булоқлар шивирлар, шилдирар:
 Ёз яхши, ёз яхши, ёз яхши!

Қуёшдай меҳнатим қудрати,
 Паҳлавон халқимнинг суръати,
 Юртимни безаган, қаранглар,
 Ёз куйи ҳар ёнда жаранглар:
 Ёз яхши, ёз яхши, ёз яхши!

ЧАМАНДАГУЛ (ГУЛ ДАР ЧАМАН)

Суруди халқи ўзбек

Шодон

о- чи- либ- ди- ё ча- канг- га тақ, ча- канг- га.

- ?! 1. Дар андозаи 6/8 чӣ хел дирижёрӣ карданро бо дасти рост нишон диҳед.
2. Дар лаҳнҳои маҷорӣ нимпардаҳо дар байни зинаҳои кадом овоз ба вучуд меояд?
3. Дар лаҳнҳои минорӣ нимпардаҳо дар байни зинаҳои кадом овоз ба вучуд меояд?

СУПОРИШҶО БАРОИ МУСТАҲКАМКУНИ

1. Дар кадом қатор сурудҳои «Идона ва маросимӣ» дуруст нишон дода шудааст?

- А) «Лапар», «Оҳ, Лайли», «Совуқ кимни излайди?»
- Б) «Ёр-ёр», «Келинсалом», «Чарх», «От ўйин».
- В) «Мактаб», «Алла», «Ялла».

2. Бахшиҳо ба кадом жанр месароянд?

- А) Лапарҳоро.
- Б) Достонҳоро.
- В) Аллахоро.

3. Сурудҳои рамазон кай суруда мешавад?

- А) Дар тӯй ва маросимҳо.
- Б) Дар моҳи рамазон дар вақти хуфтан.
- В) Бо мақсади хобондани кӯдакон.

4. Рақсҳои халқии тоҷик ба ўзбек дар кадом қатор дуруст дода шудааст?

- А) «Камаринча», «Гопак», «Булба».
- Б) «Лазгӣ», «Дилхироҷ», «Танавор».
- Д) «Полка», «Мазурка», «Шағала».

5.

					1. Қ				
					Ў				
					2. Ш				
					3. Н				
4.					А				
5.					Й				

- 1. Созҳои торӣ.
- 2. Рақси халқии қорақалпоқӣ.
- 3. Созҳои нафасӣ (пуфкунанда).
- 4. Созҳои зарбӣ.
- 5. Созҳои нафасӣ.

ЛУҒАТИ МУСИҚӢ

Айтим (шифоҳӣ) – номи умумии ҳамаи намунаҳои мусиқӣ буда, барои бо овоз сароидан ва гуфтан муайян карда шудааст.

Рубоби афғонӣ – сози мусиқии тори-мизробӣ (медиатор) буда, он ба воситаи мизроб навохта мешавад. Косаи сари он чуқур кофта шуда, ба рӯяш пӯсти таранг часпонда шудааст. Дастаи он кӯтоҳ буда, чор баспарда часпонда шудааст. Дар болои даста 6 ё 7 хаспардаи иловагӣ низ дорад. Бо 5 тори асосии рубоби афғонӣ оҳанг навохта мешавад. Инчунин, дар бари он 10-11-то симҳои иловагӣ кашида шуда, онҳо ба сифати аксдиҳандаи садо истифода мешавад.

Оҳангсоз (бастакор) – бо оҳанг ва пардаи маълум усулҳои гуногуни доира ва шеърӣ ғазалхоро гузошта, асарҳо ба мисли суруд ва ашӯла эҷод мекунад.

Буламан – сози мусиқии сурнаймонанд, ки аз чӯби дарахти тут сохта мешавад. Лекин он аз сурнай ҳаҷман хурдтар буда, ҷои пуфкунандаи он бошад, аз ҷиҳати бо най (сибизик) монандӣ (забончадор) доштани фарқ мекунад.

Доира (даф) – сози мусиқии зарбӣ буда, чанбараки он аз навдаи тоқ ё аз чӯби зардолу ё ки чормағз тайёр карда шуда, ба як тарафи рӯи он пӯсти ғӯсола (ё ки оху, буз) таранг кашида мешавад. Дар даруни чамбарак аз 40 зиёд ҳалқаҳои маъданӣ овехта шудааст.

Дутор – сози мусиқии торӣ-мизробӣ буда, аз чӯби дарахти тут, зардолу ё ки чормағз тайёр

карда мешавад. Дар дастааш 13-14-то пардаи абрешимин баста мешавад.

Дӯмбира – сози мусиқиест, ки мисли дутор аз ду тор иборат буда, аз дутор бо овози ба худ хоси «хаста» доштаниш ва дастаи он нисбатан кӯтоҳ суфта (парда баста нашудааст) буданиш фарқ мекунад.

Карнай – сози мусиқии нафасӣ мебошад, ки аз мис сохта шуда, дарозииаш 2 метр ва аз он зиёдтар мебошад. Дар гузашта шакли «Оринҷӣ» (хати шикастамонанд)-и он низ истифода шудааст. Барои бемалол бардошта гаштан ба 3 қисм ҷудо карда мешавад. Дар карнай парда, яъне сӯрохии бо панҷа зер карда мешуда вучуд надорад. Аз сабаби овози ғафс ва пурқувват доштаниш дар гузашта бағайр аз тӯйу маросимҳо боз дар қисми ҳарбӣ ва ҷараёнҳои шикор низ истифода шудааст. Дар ҳайати ансамбл барои баланд бардоштани руҳияи тантанавӣ истифода мешавад.

Композитор (лот. compositor – мураттиб, эҷодкор) – эҷоди мусиқие, ки дар маданияти Аврупои Ғарбӣ ба вучуд омадааст. Эҷодкоре, ки асосан дар жанрҳои мусиқии опера, симфония, соната, балет, оратория ва ба монанди инҳо асарҳо менависад.

Нағора (нақора, табл, духул) – аз лой дар шакли кӯза (хурма, тубак) сохта шуда, то ба дараҷаи сафол расидан мепазанд. Косаи он бо пӯсти оху (ё ки дигар ҳайвон) таранг кашида пӯшонда мешавад. Нағораҳо аз ҷиҳати ҳаҷм ба намудҳои калон (нағораи дӯл), миёна (нағораи кӯс) ва хурд (нағораи рез) ҷудо мешавад.

Сато — сози мусиқии торӣ-камонӣ аст. Косаи он аз дарахти тут сохта шуда, дастаи дарози он ба танбӯр монанд аст.

Сибзик – сози мусиқии нафасӣ буда, аз қамиш сохта шудааст. Аз тарафи пуф мекардааш забончаи буридашуда дошта, аз тарафи пеш сето парда – сӯроҳча дорад.

Сурнай — аз чӯби зардолу ё чормағз сохта мешавад. Ба қисми пеши он ҳафтто ва ба қисми поёни он бошад, якто парда-сӯроҳча аст. Бо сурнай оҳангҳои рақсӣ ва суруду таронаҳои оммавии дар байни халқамон маъруф, инчунини мақомҳои «Роҳҳои сурнай» иҷро карда мешавад. Дар ансамбл низ сурнай роҳҳои асосии оҳангро садо мебахшад.

Танбӯр – сози мусиқии торӣ – мизробӣ аст. Косаи он аз дарахти тут тайёр карда мешавад. Дар дастаи дарози он 16-то пардаи бандак мешавад. Дар сарпӯши коса 4-то чӯб (хас) пардаи иловагӣ ширеш карда шудааст. Миқдори торҳои танбӯр аз се то шашто шуданаш мумкин. Дар вақти ҳозира бештар танбӯри се ва чор симнок истифода бурда мешавад. Торҳо бо воситаи мизробнухуни махсуси ба ангушти ишорати пӯшидашаванда навохта мешавад.

Уд, барбат — яке аз соҳҳои мусиқии торӣ-мизробии қадимтарин ба ҳисоб меравад. Он аз танбӯру дутор бо косаи калони шакли нок доштааш ва дастаи кӯтоҳи суфта (парда баста нашудааст) доштани фарқ мекунад. Дар сози уд 11-то тор буда, аз инҳо панҷтоаш бо тарзи ҷуфт, яктоаш бошад, ба ҷои овози ғафси паст истифода мешавад.

МУНДАРИЧА

Пешгуфтор	3
Гимни Давлатии Республикаи Ўзбекистон	4

ЧОРЯКИ ЯКУМ

Эҷодиёти шифоҳии халқӣ ва созҳои мусиқӣ

<i>Дарсҳои 1–2. Сурудҳои халқӣ</i>	<i>7</i>
Суруд	8
Аз бом тароша афтид	9
Ба шафтолу саволам. Шеърӣ П.Мўмин, оҳанги Н.Норхўҷаев	11
<i>Дарси 3. Сурудҳои меҳнатӣ</i>	<i>12</i>
Хуб ҳай кун	13
Пардаи до-маҷор	16
<i>Дарси 4. Бадеҳа</i>	<i>17</i>
Аз мо ба шумо кӣ лозим? Шеърӣ Я. Қурбонов, оҳанги М.Насимов	18
Андозаи 3/8	19
<i>Дарси 5. Ялла</i>	<i>20</i>
Суруди сулҳхоҳон	21
<i>Дарсҳои 6–7. Созҳо (асбобҳо)-и мусиқии миллӣ</i>	<i>22</i>
Аҷам II (Тарона)	28
Ривоят дар бораи рубоби афғонӣ	30
<i>Дарси 8. Созҳои мусиқии нафасӣ ва зарбӣ</i>	<i>32</i>
Қаторовози минор	33
Доира	34

ЧОРЯКИ ДУЮМ

Сурудҳои иду айём (маросимӣ)

<i>Дарси 1. Сурудҳои иду айём (маросимӣ)</i>	<i>37</i>
Чарх II	38
<i>Дарсҳои 2–3. Сурудҳои маросими тўй</i>	<i>40</i>
Ёр-ёр. Оҳанги халқӣ	42
Муноҷот	43
Ба муаллим. Шеърӣ Ф.Исҳоқӣ, оҳанги халқӣ	44
<i>Дарси 4. Рақсҳои халқӣ</i>	<i>46</i>
<i>Дарсҳои 5–6. Таронаҳои алла</i>	<i>50</i>
Алла. Оҳанги В.Мосарт	51
Ривоят дар бораи «Алла»	52
Пардаи сол-маҷор	54
Себро партофтам	54
Гар намедонӣ, бидон. Оҳанги халқӣ тоҷик	55
Шод ба мактаб равам. Шеърӣ Н.Розиқ, оҳанги А.Амонов	56
Супоришҳо барои мустаҳкамкунӣ	57

ЧОРЯКИ СЕЮМ **Сурудҳои мавсимӣ**

<i>Дарси 1.</i> Сурудҳои мавсимӣ ва маросимӣ	59
Барфбӯрон. Шеъри М.Абдушукурова, оҳанги А.Мансуров	60
Мо аскарем. Шеъри И.Раҳмон, оҳанги Н.Норхӯчаев	64
<i>Дарсҳои 2–3.</i> Сурудҳои фасли зимистон	66
Сарди киро мечӯяд? Шеъри П.Мўмин, оҳанги Н.Норхӯчаев	67
<i>Дарсҳои 4–5.</i> Тўхтасин Чалилов	69
Навбахор. Шеъри Н.Нарзуллаев, оҳанги Г.Кўчқорова	70
Ҷасорати бахшӣ	72
Сўйқасди шабона ва Навои «Мушқдона»	75
Мирзадавлат. Оҳанги асбобҳои анъанавӣ	78
<i>Дарсҳои 6–7.</i> Таронаҳои маросимҳои рамазонӣ	79
Нишолда. Шеъри Р.Толиб, оҳанги Д.Омонуллаева	80
Модари ҷон, модарам. Шеъри Б.Раҳимзода ва М.Фарҳат, оҳанги М.Атоев	81
<i>Дарсҳои 8–9.</i> Сурудҳои иди Наврӯзи	83
Бойчечак. Таронаи халқӣ	84
Наврӯзи Аҷам	85
Як даста гул. Оҳанги халқи тоҷик.	87
Фа-маҷор	88

ЧОРЯКИ ЧОРУМ **Сурудҳои фасли баҳор**

<i>Дарси 1.</i> Маълумот дар бораи сурудҳои фасли баҳор	89
Тўхфаи баҳор. Шеъри Н.Назирӣ, оҳанги В.Абдураҳмонов	90
Пардаи ре-маҷор	91
Баҳори Ватан. Оҳанги халқи тоҷик	91
<i>Дарси 2.</i> Сурудҳои халқии бачагона	92
Парасту. Шеъри А.Раҳмон, оҳанги Н.Бобокалонова	93
<i>Дарси 3.</i> Оҳангсоз Комилҷон Ҷабборов	94
Диёрам ту. Шеъри Ҳабибӣ, оҳанги К. Ҷабборов	95
Ганчи Қаробог	96
<i>Дарсҳои 4–5.</i> Муждарасонҳои фасли баҳор ва табиат	97
Чег зан, хурӯсам. Суруди халқӣ	98
Булбулча. Шеъри М.Кўшоқов, оҳанги М.Насимов	99
<i>Дарсҳои 6–7.</i> Оҳангсоз Фаҳриддин Содиков	100
Қорабайир. Шеъри А.Пўлод, оҳанги Ф.Содиков	101
Тобистон хуб аст. Шеъри П.Мўмин, оҳанги Д.Зокиров	103
Гул дар чаман. Суруди халқи ўзбек	104
Супоришҳо барои мустақамкунӣ	104
Луғати мусиқӣ	106

O.IBROHIMOV, J.IBROHIMOV, B.SAIDKARIMOV

MUSIQA

4-sinf uchun darslik
(Tojik tilida)

Нашри шашуми аз нав коркарда ва такмилдодашуда

Мутарчим *Ч.Эшонкулов*
Муҳаррир *О.Камолов*
Муҳаррири бадеӣ *Ш.Мирфаёзов*
Муҳаррири техникӣ *Е.Корягина*
Саҳифабандон компютерӣ *З.Алиева*

Лицензияи нашриёт АИ № 290. 04.11.2016.

Ба чопаш 25-уми июни соли 2017 иқозат дода шуд.

Андози 70x90¹/₁₆. Гарнитурани Pragmatic.

Бо усули офсет чоп шудааст. Ҷузъи шартии чопӣ 8, 19.

Ҷузъи нашриву ҳисобӣ 8,5. Адади нашр 4698 нусха. Супориши № 305.

Дар Хонаи эҷодии таъбу нашри ба номи Фафур Фуломи
Оҷонсии матбуот ва иттилооти Республикаи Ўзбекистон,
100128. Тошканд, кўчаи Лабзак, 86 чоп шудааст.

**Манзили мо дар интернет: www.gglit.uz
e-mail: info@gglit.uz**

**Ўадвали нишондихандаи ҳолати китоби
ба иҷора додашуда**

№	Ному насаби хонанда	Соли хониш	Ҳолати китоб ҳангоми гирифтани	Имзои раҳ-бари синфи	Ҳолати китоб ҳангоми супоридан	Имзои раҳбари синф
1.						
2.						
3.						
4.						
5.						

Ўадвали боло ҳангоми ба иҷора дода шудан ва дар охири соли хониш баргардонида гирифтани китоб аз тарафи раҳбари синф аз рӯи меъёрҳои зерин баҳо гузошта мешавад:

Нав	Ҳолати китоб ҳангоми бори аввал супоридан.
Хуб	Муқовалаш бутун, аз қисми асосии китоб ҷудо нашудааст. Ҳамаи варақҳои ҳаст, надаридааст, ҷудо нашудааст, дар саҳифаҳо навишт ва хатҳо нест.
Қаноатбахш	Муқова қач шудааст, канорҳои қоҳида, якчанд хатҳо қоҳида, ҳолати аз қисми асосӣ ҷудошавӣ дорад, аз тарафи истифодабаранда қаноатбахш таъмир гаштааст. Варақҳои ҷудо-шудааш аз нав таъмир гаштааст, дар баъзе саҳифаҳо хат қоҳида шудаанд.
Ғайри-қаноатбахш	Муқова хат қоҳида шудааст, даридааст, аз қисми асосӣ ҷудо гаштааст, ё ки умуман нест, ғайриқаноатбахш таъмир шудааст. Саҳифаҳо дарида, варақҳо намерасанд, хат қоҳида, ранг карда партофта шудааст, китоб барқарор карда намешавад.